

**SPORTİF FAALİYETLERDEN KAYNAKLANAN
ÇEVRE KİRLİLİĞİ SEBEBİYLE
ÇEVRE KANUNU'NA GÖRE SORUMLULUK**

*Dr. HASAN PETEK**

**I. GENEL OLARAK SPORTİF FAALİYETLER ve ÇEVRE
KİRLİLİĞİ**

Son yıllarda çevrenin taşıdığı önem insanlar tarafından anlaşılmaya başlanmış, buna bağlı olarak çevreyi koruyucu faaliyetler de önem kazanmıştır¹. Çevreci faaliyetlerin çevrenin korunmasına yaptığı katkının yanısıra, kanunlarla düzenlenen sorumluluklar da, gerçekleşen çevre zararlarının giderilmesinde, dolayısıyla çevrenin korunmasında önemli rol oynamaktadır².

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı

¹ Alman ve İsviçre hukuklarında verilen mahkeme kararlarında da, yakın zamanlara kadar çevrenin korunması üzerinde fazla durulmamış, toplumun ekonomik ve teknik bakımdan gelişmesi, çevre değerleri karşısında üstün tutulmuştur. Ama çevre bilincinin oluşmasıyla, mahkeme kararlarında görülen bu yöndeki anlayış da değişmiştir (**Auer**, Susanne: Neuere Entwicklungen im privatrechtlichen Immissionsschutz, Untersucht anhand der Rechtsprechung zu Art. 684 ZGB und § 906 BGB, Zürich 1997, s.10). Gerçekten de çevre hukuku (veya aynı anlamda, çevre koruma hukuku), yetmişli yılların başından beri aktüel olmuş yeni bir kavramdır. Bu kurallar altında, genel olarak insan davranışlarının, çevreyi korumaya hizmet edecek, çevreye zararı dokunmayacak, insanlara veya diğer canlılara rahatsızlık vermeyecek şekilde düzenlenmesi anlaşılmalıdır; buna karşılık, spor ile çevre arasında ortaya çıkan uyumsuzluklara ilişkin mahkeme kararlarında, sadece komşuluk hukukuna dair, özellikle gürültüden kaynaklanan sorunlar göze çarpmakta, çevre hukukunu ilgilendirebilecek diğer konular mahkemelere intikal etmemektedir (**Fritzweiler**, Jochen/**Pfister**, Bernhard/**Summerer**, Thomas: Praxishandbuch Sportrecht, München 1998, s.52, kn.43; s.53, kn.46).

² Çevreye verilen zararlarda yaşanan ispat ve nedensellik bağı problemleri, uğranılan zararların tazmininde bir engel oluştursa da, günümüzde tabiat bilimcileri ve onların sorumluluk bilinci içerisinde, sanayicilerle, sigortacılarla ve devletle işbirliği içerisinde yaptıkları çalışmalar, çevrenin korunmasına hukuktan daha fazla katkı sağlamaktadır.

Zira, çevreye zarar verdiğinde, bu zarardan sorumlu tutulacağını bilen kişiler, söz konusu zararlı davranışlarda bulunmaktan kaçınacak veya gerekli tedbirleri alacaktır. Bunların hiç birisini yapmadığı takdirde ise, çevreye ve kişilere verdiği zararı tazmin etmek zorunda kalacaktır.

Ülkemizde üzerinde henüz yeterince durulmuyor olsa da, sportif faaliyetler sebebiyle de çevre kirlenmektedir³. Gerçekten de, sportif faaliyetler ya doğal çevre içerisinde gerçekleştirileceği ya da spor sahalarında veya salonlarında ya da ilgili spor dalına özgü olarak hazırlanan pistlerde icra edileceği için, bu sportif faaliyetlerden çevrenin etkilenmesi de kaçınılmazdır. Spor alanlarından, örneğin otomobil yarışlarından kaynaklanan gürültülerden, futbol maçında tezahürat yapan seyircilerin seslerinden, karşılaşmayı izlemeye gelen kişilerin geride bıraktıkları çöplerden, bazı spor dallarındaki antrenman ve müsabakalardan doğan sarsıntılardan, spor alanlarının aydınlatılmasında kullanılan projektörlerden, at yarışlarının yapıldığı hipodromların çevresindeki at barınaklarının kokularından çevrede oturanların duydukları rahatsızlık, denizlerde ve nehirlerde yapılan bazı sporlardan kaynaklanan su kirliliği, sportif faaliyetler sebebiyle çevrenin olumsuz etkilenmesine örnek olarak verilebilir⁴. Bu etkileri sebebiyle, spor tesislerinde ve doğada yapılan

Gerçekten de, hukuk kuralları, yaşamın diğer alanlarında gerçekleşen çevre kirliliklerinde olduğu gibi, sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliklerinde de yeterli bir koruma sağlayamamaktadır. Çevre, bireysel olarak sporcuların ve spor kulüplerinin, sorumluluk bilinci içerisinde sporu icra etmeleriyle korunabilecektir (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.417, kn.149; s.420, kn.158); **Dauth**, Hans-Jürgen: "Wandlung im Sport in einer veränderten Umwelt" (içinde: Sport und Umwelt, Schriftenreihe des Niedersächsischen Städtetages Heft 18, Göttingen 1988), s.12.

³ Spor ve çevre arasındaki ilişki, uzun bir süredir spor politikası ile çevre politikasının önemli bir konusu olduğu gibi, hukukun da önemli bir ilgi alanıdır. Bu konuyla ilgili şu tespitlerde bulunulmalıdır: Spor boş alanlarda (boşlukta) icra edilmez; spor, çevremizin bir parçası olduğu için çevreye ihtiyacı vardır ve çevreye zarar verilirse spora zarar verilmiş olur (sporun çevreye her zaman ihtiyacı vardır, ama çevrenin spora ihtiyacı genellikle yoktur). Çevreyle ilgilenen kesimler ile spor camiası arasındaki çok sayıda ilişki, bu esaslardan kaynaklanmaktadır. Ortaya çıkan uyumsuzluklar, bu tespitlerden hareketle belirlenmeli ve çözümlenmelidir (**Weisemann**, Ulrich/**Spieker**, Ulrich: Sport, Spiel und Recht, 2. Auflage, München 1997, kn.431); **Taupitz**, Jochen: "Umweltschäden durch Sport aus haftungsrechtlicher Sicht" (içinde: Sport und Umwelt, Herausgegeben von Paul Kirchhof, Heidelberg 1992), s.19.

⁴ Stadyumlar, stadlar, spor sahaları, spor tesisleri, golf alanları oluşturmak spor için gerekli olmasına rağmen, bunlardan kaynaklanan çevre etkilerinin doğaya ve çevreye yük getirdiği, zarar verdiği de ortadadır. Özellikle sportif faaliyetlerden kaynaklanan gürültüler bunun en belirgin örneğidir. Bunun dışında, değişik spor dallarından, o spor dalına özgü

spor, çevrenin ve komşuluk alanının zarar görmesi probleminin hep gündemde kalmasına ve giderek etkisini arttırmasına neden olmuştur; çünkü, -özellikle seksenli yıllardan itibaren- spor tesislerinin sayısı, spor yapmak isteyenlerin sayısının çoğalmasına bağlı olarak artmış, doğada yapılan sporların türleri ve bunlara katılanların sayısı gelişme göstermiş, bunlara bağlı olarak spor malzemeleri sanayi⁵ de gelişmiştir. Bu bakımdan, günümüzdeki sporla ilgili çevre sorunlarını, sportif faaliyetlerin gelişmesine ve toplumdaki yaşam ilişkilerinin değişmesine bağlamak yanlış olmayacaktır. Fakat bu gelişmeye rağmen, spor yapmayan kişilerin rahatsız edilmemesi⁶ ve spor yaparken çevreye zarar verilmemesi konularında daha hassas olunması gerekmektedir; kişilerin, yerleşim yerlerinde spor yaparken komşularını, örneğin gürültü yaparak rahatsız etmemelerinin gerekmesi gibi, doğaya da

olarak, çevreye veya doğaya zarar verici tehlikeli durumlar da ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar, kullanılan teknik aletlerin özelliklerinden, sportif faaliyetlerin icra edilmiş şekline ve yoğunluğundan, seyirci potansiyelinden kaynaklanmaktadır (**Weisemann/Spieker**, kn.431).

⁵ Yeni spor dallarının ortaya çıkmasında veya mevcut sporların değişik türlerinin oluşumunda, spor sanayinin etkisi de büyüktür. Çünkü yeni spor araçları, yeni faaliyetlerin ve (dağ bisikleti, yamaç paraşütü, kar snowboardu gibi) spor türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Herhangi bir özel araca ihtiyaç duyulmadan yapılan spor türleri ise (örneğin koşu), yeni ve değişik araçlar ile kıyafetlerin üretilmesiyle, halkın daha fazla katılımı sağlanarak ivme kazanmıştır. Tekniğin de ilerleme sağlanmasıyla, her tür sporun her zaman yapılabilmesi imkânı doğmuştur; örneğin su ve soğuk geçirmeyen giysiler, sonbaharda ve kışın da sörf yapılabilmesini mümkün hâle getirmiştir (**Winkelmann**, Christian/**Wilken**, Thomas: Sportaktivitäten in Natur und Landschaft - Rechtliche Grundlagen für Konfliktlösungen, Berlin 1998, s.7-8).

⁶ Toplumda, tekniğin gelişmesiyle birlikte insanların boş zamanları sürekli olarak artmakta, kişilerin gelir seviyelerinin de yükselmesiyle boş zamanları değerlendirme konusunda değişen görüşler ise, insanların sportif faaliyetlere daha fazla yönelmelerine, dolayısıyla çevreyle ve komşularla daha fazla temasa geçmelerine ve böylece kişiler arasında uyumsuzlukların çıkmasına sebep olmaktadır. Zira, bazı kişilerin spor yaparak değerlendirmek istedikleri boş zamanları, diğer kişilerin dinlenmek istedikleri zamanla aynı olabilmektedir; bu da, kişiler arasında uyumsuzluklar doğurabilmektedir. Böyle durumlarda, dinlenmek isteyen kişileri hangi derecedeki gürültülerin rahatsız edeceğinin tespiti kolay olmadığı gibi, spor yapanların hangi noktaya kadar diğer kişilere saygı göstermek zorunda kalacaklarının da kolay kolay söylenmesi (objektif değerlendirme yapılması) mümkün değildir; bunlar, subjektif değerlendirmeleri gerektirmektedir. Son zamanlarda, özellikle spor tesislerinden ve onlardan yararlanılmasından kaynaklanan çok sayıda uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.409, kn.136); **Dauth**, s.16; **Smollich**, Thomas: Der Konflikt Sportanlagen und Umweltschutz, Lösungswege nach dem Bauplanungs-und Immissionsschutzrecht, Baden Baden 1993, s.17.

zarar verilmemelidir. Bu sebeple, spor ve çevre ile komşuluk alanı arasında hakkaniyete uygun bir dengenin gözetilmesi gerekmektedir⁷. Başka bir ifadeyle, kişilerin spor yapma özgürlükleri olduğu kadar, çevrenin veya komşuluk alanının korunması konusunda da diğer kişilerin hakları bulunmaktadır. İşte bu iki hak arasında bir dengenin kurulması ve yapılan sportif faaliyetlerin çevreye zarar vermelerinin önlenmesi veya çevrenin korunması sırasında spor hakkına müdahalelerin engellenmesi gerekmektedir. Bu iki hak arasında bir denge kurulması, spor hukuku ile çevre hukukunun esaslarının bağdaştırılması suretiyle mümkündür⁸.

Çalışmamızda, sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliklerinden, Çevre Kanunu'na göre sorumluluk konusu incelenmektedir. Çevre Kanunu'na göre sorumluluk hakkında şimdiye kadar bir çok çalışma yapıldığı hâlde, özel olarak sportif faaliyetlerin esas alındığı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple çalışmamızda, genel anlamda çevre kirliliği ve bundan doğan sorumluluk, sportif faaliyetlerle bağlantılı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

Kirletenin özel hukuka göre sorumluluğu gibi, sportif faaliyetlerden doğan çevre kirliliği sebebiyle özel hukuka göre sorumluluk da, iki grupta incelenebilir: Kirleten, Medenî Kanun'a (TMK.m.730) ve Borçlar Kanunu'na (BK.m.58) göre sorumlu tutulabilir; aynı zamanda, Çevre Kanunu'na göre de (ÇK.m.28) kirletenin sorumluluğu söz konusu olabilir. Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin ikinci fıkrasında "*Kirletenin meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.*" şeklinde ifade

⁷ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.51, kn.42; **Weisemann/Spieker**, kn.441; **Winkelmann/Wilken**, s.1-2, 5 vd.; **Dauth**, s.5.

⁸ Spor ve çevre, çok yönlü olarak tartışılması gereken kavramlar olmasına rağmen, aralarında karşılık bulunmayıp, her ikisi de insanların sağlığını koruma ve yaşam kalitelerini yükseltme ortak amacına yönelmişlerdir. Gerek çevre hukukuna gerekse spor hukukuna ilişkin kurallar, kamu yararı kavramıyla sıkı bağlantılıdır; kişilerin spor yapma hakkında olduğu gibi, çevrenin korunmasında da kamu yararı söz konusudur. Ancak kamu yararı bakımından, hiçbirinin diğeri karşısında bir üstünlüğü bulunmamaktadır (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.51-52, kn.42-43); **Papier**, Hans-Jürgen: "Sportstätten und Umwelt" (içinde: Das Recht des Sportstätte, Stuttgart 1985), s.29; **Smollich**, s.16, 19 vd.; **Taupitz**, s.20.

Alman Federal İdare Mahkemesi (BverwGE 1991, s.197), sportif faaliyetler hakkında temel nitelikteki bir kararında, gerek boş zamanları değerlendirme gerekse sağlık veya sosyo-politik amaçlarla icra edilen sporlarda, gürültü oluşturan diğer faaliyetlerde olduğu gibi, spor tesislerine komşu olan kişilerin sükunet ihtiyaçlarına özen gösterilmesi gerektiğine karar vermiştir (**Weisemann/Spieker**, kn.463).

edilen hüküm, Çevre Kanunu'yla kirletenin sorumluluğu hakkında getirilen hükümlerin, diğer sorumlulukları bertaraf edici nitelikte olmadığını gösterdiğinden, sorumlulukların yarışmasından söz edilir. Çevre kirlenmesi nedeniyle zarar görenler, bu sorumluluk türlerinden hangisi kendileri için daha elverişli ise, onu seçebilirler⁹.

Çevrenin korunmasına yönelik kurallar içeren 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun, 11.08.1983 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmesinden önce, çevreye zarar verici faaliyetler, önceki Medenî

⁹ **Tandoğan**, Haluk: "2872 sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk", YD 1986/1-2, s.51-52; **Ertaş**, Şeref: Çevre Hukuku, İzmir 1997, s.83; **Oğuzman**, Kemal M./**Öz**, Turgut: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 3. Bası, İstanbul 2000, s.639; **Yavuz**, Cevdet: "Türk Hukukunda Çevre Kirletenlerin Hukukî Sorumlulukları", HAD Ocak-Aralık 1990, s.43; **Gökyayla**, K. Emre: "2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre "Kirleten"in Hukukî Sorumluluğu", S. Sulhi Tekinay'a Armağan, İstanbul 1999, s.301; **Sirmen**, Lale: "Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk", ABD 1990/1, s.30; **Çörtoğlu**, İ. Sahir: "Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması", YD 1986/1-2, s.97; **Turgut**, Nükhet: Çevre Hukuku (Karşılaştırmalı İnceleme), Ankara 1998, s.539; **Akıpek**, Şebnem: "Çevreyi Kirletenin Hukukî Sorumluluğu", MBD Ekim 1994, s.20; **Kaboğlu**, İbrahim: Çevre Hakkı, İstanbul 1992, s.69-70; **Acabey**, M. Beşir: "Hayvanların Çevreye Verdikleri Zararlardan Doğan Sorumluluk", Prof. Dr. İrfan Baştuğ Armağanı, Ankara 2001, s.96.

Taşınmaz niteliğindeki bir spor tesisinin maliki, bu spor tesisinin kullanılması veya işletilmesi sırasında çevreye yaptığı hukuka aykırı müdahalelerle kirlenmeye yol açarsa, kirleten olarak Çevre Kanunu'na göre sorumlu tutulabilir. Çevre Kanunu ile önceki Medenî Kanunumuzun 656. maddesinde (TMK.m.730/1) düzenlenen sorumlulukta, hakların yarışmasının söz konusu olduğu, zarar görenin isterse genel hükümlere (EMK.m.656; BK.m.58), isterse Çevre Kanunu hükümlerine göre talepte bulunabileceği Yargıtay tarafından da belirtilmiştir. 4.HD., 9.2.1988, 1987/10677, 1988/1297 (YKD., 1988/8, s.1076-1077); 3.HD., 6.2.1997, 458/1307 (YKD., 1997/5, s.693 vd.).

Aksi fikirdeki **Gökcan** ise, komşuluk hukuku sebebiyle komşuların çevreyi kirlletmeyen taşkınlıklarına Çevre Kanunu'nun değil, Medenî Kanun'un 730. maddesinin uygulanması gerektiğini; çevrenin kirlenmesinin söz konusu olduğu durumlarda ise, özel hüküm olması sebebiyle Çevre Kanunu'na göre sorumlu olunacağını belirtmektedir (**Gökcan**, Hasan Tahsin: Hukukumuzda Haksız Fiil Sorumluluğu ve Tazminat Davaları, Ankara 2003, s.77). Kanaatimizce böyle bir ayırım yapılması isabetli değildir; her iki hükmün de şartlarının gerçekleştiği bir olayda, zarar görenin istediği hükme dayanabilmesi mümkündür.

Çevre Kanunu ile Medenî Kanun'un 730. maddesinin birinci fıkrası hükümlerinin yarışması mümkün olmasına rağmen; Çevre Kanunu ile Medenî Kanun'un 730. maddesinin ikinci fıkrasının yarışmasından söz edilemez. Bu sebeple, hukuka uygun sportif faaliyetlerden doğan kaçınılmaz çevre zararlarının denkleştirilmesi, ancak ve sadece Medenî Kanun'un 730. maddesinin ikinci fıkrasına göre sağlanabilir.

Kanunumuzun 656. ve 661. maddelerinde düzenlenen esaslar çerçevesinde engellenebiliyordu¹⁰. Bu hükümler, sadece çevreye zarar veren taşınmaz maliklerinin, verdikleri zararlardan sorumlu tutulmasıyla çevrenin korunmasının sağlanmasına imkân tanıyordu¹¹. Bunun yanında, bu hükümler, hem yüz yıl önceki sosyo-ekonomik koşullara göre öngörüldüğünden ve hem de doğrudan doğruya kirletenin değil, taşınmaz malikinin sorumluluğunu düzenlediklerinden, zarar görenleri yeteri kadar korumaya elverişli değildi¹². Buna rağmen bu hükümler, geçmişte olduğu gibi gelecekte de, bir taşınmazın varlığıyla yakın ilişkisi olan çevre kirliliğinden kaynaklanan sorumluluk alanında önemli bir rol oynamaya devam edecektir¹³.

Çevre Kanunu'nda çevreyi kirletenlerin sorumluluğu, kirletenin çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması veya önlenmesi için yapılan masraflar nedeniyle kamuya karşı sorumluluğu (ÇK.m.3/e) ile kirletenin çevre kirlen-

¹⁰ İsviçre hukukunda da, 1995 yılında Çevre Koruma Kanunu'nun (Umweltschutzgesetz) kabul edilmesine kadar, çevreye zarar verici faaliyetlerden zarar görenler, İsviçre Medenî Kanunu'nun taşınmaz malikinin sorumluluğunu düzenleyen 679. maddesine veya Borçlar Kanunu'nun bina ve yapı eseri malikinin sorumluluğunu düzenleyen 58., adam çalıştırmanın sorumluluğunu düzenleyen 55. veya haksız fiil sorumluluğunu düzenleyen 41. maddesine dayanarak zararlarını tazmin ettirebiliyordu; bu Kanunda da, Türk Çevre Kanunu'nda olduğu gibi bir tehlike sorumluluğu öngörülmüştür. İsviçre Çevre Koruma Kanunu hakkında bilgi için bkz. **Pelloni**, Giovanni: "Schweiz: Die Umwelthaftung nach der Revision des Umweltschutzgesetzes", PHi 1998/4, s.153 vd.; **Schwenzer**, Ingeborg: "Grundzüge des Umwelthaftungsrecht in der Schweiz", PHi 1991/3, s.113 vd.; **Jaggi**, Thomas: "Neue Haftungsbestimmungen im Umweltschutzgesetz", SJZ 1996/13, s.249 vd.

¹¹ **Turgut**, s.483; **Ertaş**, Çevre, s.90; **Akipek**, s.6-7; **Şenol**, Şenol: "Çevre Korunması Yönünden Medenî Kanun Hükümleri İle Özellikle Çevre Kanunu Hükümlerinin Karşılaştırılması, Özellikle Medenî Kanunun 656. maddesinin Çevre Kanunu Karşısındaki Durumu (Mesuliyet Hükümlerinin Karşılaştırılması)", TİD Yıl:61, Eylül 1989, S.384, s.186-187.

Kamu hukuku düzenlemeleri, taşkınlıklardan zarar görenlere dolaylı bir koruma sağlarken, özel hukuk düzenlemeleri -özellikle Medenî Kanun- bireysel hakların (ve kamu yararının) gereği gibi korunması bakımından doğrudan bir koruma sağlamaktadır (**Abraham**, Ellen J.R.: Schutz von industriellen Immissionen durch das Bürgerliche Gesetzbuch, Baden-Baden 1997, s.15). Bu bakımdan, sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliğine karşı, Medenî Kanun'daki esaslara göre de korunma mümkündür.

¹² **Ertaş**, Çevre, s.90; **Şenol**, s.187-188.

¹³ **Öğütçü**, Muhlis: Çevre Kolluk İşlemleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2000, s.113; Alman Hukukunda da çevreyi koruyucu bir çok düzenleme yapılmış olmasına rağmen, Medenî Kanun'un 906. ve 1004. paragrafları bu düzenlemelerin merkezi olmaya devam edecektir (**Olzen**, Dirk: "Zivilrechtlicher Schutz gegen Belastungen aus der Umwelt", Jura 1991/6, s.282).

mesinden zarar gören kişilere karşı sorumluluğu (ÇK.m.28) olmak üzere iki şekilde ve iki farklı maddede düzenlenmiştir. Buna bağlı olarak, sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliği sebebiyle sorumluluk da, ikiye ayrılarak incelenmelidir.

II. SPORTİF FAALİYETLERDEN KAYNAKLANAN ÇEVRE KİRLİLİĞİ SEBEBİYLE KAMUYA KARŞI SORUMLULUK

Çevre Kanunu'nun "İlkeler" başlığını taşıyan 3. maddesinin, 3.3.1988 tarihli 3416 sayılı Kanun ile değişik (e) bendine göre; "Kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması ve mücadele için yapılan harcamaların kirlenen tarafından karşılanması esastır. Kirlenenin kirlenmeyi durdurmak, gidermek ve azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usûlü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirlenetenden tahsil edilir. -Ancak kirlenler, kirlenmenin önlenmesi ve sınırlandırılması için yapılan giderleri ödeme yükümlülüğünden, söz konusu kirlenmeyi önlemek için gerekli her türlü tedbiri aldıklarını ispat etmek kaydıyla kurtulabilirler."

Görüldüğü gibi, sportif faaliyetlerden kaynaklanmış olması önem taşımaksızın, bir kirlenmenin veya kirlenme tehlikesinin ortaya çıkması durumunda, kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması ve kirlilikle mücadele için yapılan harcamaların, kirlenen tarafından kamu kurum ve kuruluşlarına ödenmesi zorunludur. Kirlenenin bu masraflardan sorumlu tutulabilmesi için, mutlaka çevrenin kirlenmiş olması gerekmez; kirlenme tehlikesinin varlığı, kirlenenin sorumluluğunun doğması için yeterlidir¹⁴. Kirlenenin kamuya karşı sorumlu tutulabilmesi için, kusurlu olması gerekmez; burada da, Medenî Kanun'un 730. maddesinde ve Çevre Kanunu'nda kişilere karşı verilen zararlarda olduğu gibi, kusursuz bir sorumluluk söz konusudur. Çevreyi kirlenler, bu davranışlarında kusurları bulunmasa bile, verdikleri zararlar sebebiyle kamu kurum ve kuruluşlarının yaptıkları masrafları ödemek zorundadırlar¹⁵.

¹⁴ Gökyayla, s.287.

¹⁵ Ertaş, Çevre, s.112; Yavuz, s.38; Gökyayla, s.287; Akipek, s.14; Kaboğlu, s.67; Acabey, s.89.

Söz konusu maddede adı geçen “*kamu kurum ve kuruluşları*”ndan, belediyeler ve il özel idareleri gibi kamu tüzel kişileri anlaşılmalıdır¹⁶.

Kanunda, kamuya karşı sorumluluk da kusursuz bir sorumluluk olarak kabul edilmekle birlikte, kirletene sorumluluktan kurtulma imkânı tanınmıştır. Buna göre, kirleten, söz konusu kirletenmenin önlenmesi için gereken tüm tedbirleri almasına rağmen kirletenmenin gerçekleştiğini ya da kirletenme tehlikesi doğduğunu ispatlayarak, kamu kurumlarına karşı olan tazminat sorumluluğundan kurtulabilir (ÇK.m.3/e, f.2)¹⁷.

Buradaki sorumluluktan kurtulma imkânı bulunduğundan, sorumluluğun temeli, objektif özen yükümünün ihlâlidir ve olağan bir kusursuz sorumluluk söz konusudur¹⁸. Bununla birlikte, kirletenin kamuya karşı sorumluluğunun, Kanunda, olağan bir kusursuz sorumluluk olarak düzenlenmesinin, Çevre Hukukunda kabul edilen kusursuz sorumluluk ilkesini zedeleyici ve zayıflatıcı olduğu, doktrinde haklı olarak belirtilmiştir¹⁹.

Yukarıdaki açıklamalara göre, sportif faaliyetlerden kaynaklanan bir çevre kirliliği meydana gelmiş veya henüz çevre kirlenmemesine rağmen, kirlenme tehlikesi ortaya çıkmışsa, kirletenmenin önlenmesi veya sınırlandırılması ya da kirlilikle mücadele için kamu kurum ve kuruluşları tarafından bazı harcamalar yapılmışsa, bu harcamaların -kusursuz bile olsa- kirleten tarafından ödenmesi gerekmektedir. Örneğin, denizde sürat motoru yarışı yapılırken meydana gelen bir kaza sonucu suya motor yakıtı karışmışsa, bu atıkların temizlenmesi için kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan işlemlerden kaynaklanan masraflar, kaza yapan sürat motorlarının sahiplerinden istenebilecektir. Ancak kirleten, bu kazanın ve çevre kirlenmesinin önlenmesi için gereken tüm

¹⁶ **Ertaş**, Çevre, s.112; **Özbay**, Özdemir: “Su ve Toprak Kaynaklarının Kirlenmesi ve Konuya İlişkin Yasal Düzenlemeler”, Balıkesir Barosu Dergisi 1993/47, s.40.

¹⁷ Kanunda öngörülen kurtuluş imkânı, sadece “*kirletenmenin önlenmesi ve sınırlandırılması için yapılan giderleri*” kapsamakta, kirlenmeye sebep olan veya çevreye zarar veren davranış, kurtuluş imkânı içerisinde yer almamaktadır. Kirletenmenin önlenmesi veya sınırlandırılması için yapılan giderlerin ödenmesi borcundan, bu konuda objektif olarak gereken önlemlerin alındığının kanıtlanması suretiyle kurtulmak mümkündür; önlem alınmış olmasına rağmen doğmuş veya doğacak zararın gideriminden, sadece uygun nedensellik bağıni kesen sebeplerin varlığı hâlinde kurtulunur (**Kaboğlu**, s.67).

¹⁸ **Ertaş**, Çevre, s.112; **Yavuz**, s.38; **Gökyayla**, s.287; **Akipek**, s.14; **Gökdayı**, İsmail/**Topçuoğlu**, Metin: “Türk Çevre Hukukunda Sorumluluklar ve Yaptırımlar”, TİD 1997, s.152; **Acabey**, s.89.

¹⁹ **Ertaş**, Çevre, s.112; **Akıncı**, Müslüm: Oluşum ve Yapılanma Sürecinde Türk Çevre Hukuku, Kocaeli 1996, s.207; **Gökyayla**, s.287.

tedbirleri almasına rağmen kirlenmenin gerçekleştiğini ispatlayarak, bu masrafları ödemekten kurtulabilir. Görüldüğü gibi bu hüküm, kişilere değil de, kamunun ortak malı sayılan doğaya zarar verildiği veya doğanın kirlenmesi tehlikesinin ortaya çıktığı durumlarda uygulanmaktadır. Sportif faaliyetler, hem doğaya ve hem de kişilere zarar vermişse, doğaya verilen zararların giderilmesi için kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan harcamalar bu hükme göre, kişilere verilen zararlar ise, aşağıda daha ayrıntılı olarak incelenecek olan 28. madde hükmüne göre tazmin edilmektedir.

III. SPORTİF FAALİYETLERDEN KAYNAKLANAN ÇEVRE KİRLİLİĞİ SEBEBİYLE KİŞİLERE KARŞI SORUMLULUK

Kirletenin, çevreyi kirleten davranışları nedeniyle kişilere verdiği zararlardan doğan sorumluluğu, “*Kirletenin Sorumluluğu*” kenar başlığı altında, Çevre Kanunu’nun 3.3.1988 tarihli, 3416 sayılı Kanunla değiştirilen 28. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre; “*Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. -Kirletenin meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.*”

Görüldüğü gibi, sportif faaliyetler sebebiyle çevreyi kirletenin sorumluluğu da, normal bir haksız fiil sorumluluğundan farklı olarak, kusur şartı kaldırılmış bir sorumluluk şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kanunun 28. maddesinde, kirletenin kamuya karşı sorumluluğunu düzenleyen 3/e maddesinden farklı olarak kirletene kurtuluş imkânı da tanınmamıştır; bu yüzden, burada ağırlaştırılmış bir kusursuz sorumluluk söz konusudur. Sözleşme dışı sorumlulukta kusura dayanan sorumluluğun asıl, kusursuz sorumluluğun ise istisna olmasına karşın, Çevre Hukukunda çağdaş eğilim, kusur şartına bağlı olmayan (kusursuz) sorumluluk yönündedir²⁰.

Gerek Çevre Kanunu’nun 3/e hükmünde gerekse 28. maddesinde öngörülen sorumluluk, ağır ve geniş bir sorumluluk niteliği taşır. Öncelikle, sorumlu olan kişiler sadece sportif faaliyetlerin icra edildiği taşınmazların (tesislerin) malikleri değil, sportif faaliyetlerle çevrenin kirlenmesine sebep olan herkeştir. Bunun yanında, çevreyi kirletenler, nedeni veya şekli ne olursa

²⁰ Ertay, Çevre, s.84.

olsun her türlü kirlenme zararından sorumludur; çevre kirlenmesinin, sahip oldukları bir taşınmazdan kaynaklanması gerekmez²¹.

Çevre Kanunu'nun, çevre kirliliğini tanımlayan 2. maddesinden hareketle, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde öngörülen sorumluluğun uygulama alanına, hem taşınır ve hem de taşınmaz eşyanın kullanılmasını ve işletilmesini kapsayan faaliyetlerden doğan müdahaleler girmektedir. Bu bakımdan, spor tesislerinin kullanılmasından kaynaklanan çevre kirliliklerinde olduğu gibi, herhangi bir tesis kullanılmadan doğada serbestçe yapılan (kayak, kano, yüzme, bisiklete binme, ata binme gibi) sporlardan kaynaklanan çevre kirliliklerinde de Çevre Kanunu uygulanabilmektedir.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde, bu madde kapsamında kirletenin sorumlu olacağı faaliyet ve eylemler (kirliliğin konusu) bakımından hiçbir ayırım ve sınırlama yapılmamıştır. Bu sebeple, çevreyi kirletici fiil ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin -diğer şartlar da bulunuyorsa- sorumluluk doğacaktır. Sportif faaliyetler sebebiyle havada, toprakta ve suda meydana gelecek her türlü çevre kirliliği ve zararlı eylem, konusu bakımından maddenin kapsamındadır²².

Çevre Kanunu'ndaki düzenleme, sadece maddî (olumlu) taşkınlıklara ilişkindir. Bu nedenle, bir taşınmazın işletilmesi ve kullanılması sebebiyle çevrenin hava, ışık, rüzgâr, su gibi ihtiyaçlardan yararlanmasını önleme, manzara kapatma şeklindeki olumsuz müdahaleler ile manevî müdahaleler, Çevre Kanunu'na göre çevre kirlenmesi sayılmamakta; dolayısıyla, bu müdahaleler sebebiyle taşınmaz malikinin bu Kanuna göre sorumlu tutulması mümkün olmamaktadır²³. Ancak kanaatimizce, Çevre Kanunu'nun geniş yorumlanması suretiyle, olumsuz müdahaleler ile manevî müdahaleler de bu

²¹ **Ertaş**, Şeref: Eşya Hukuku, 6. Baskı, Ankara 2005, kn.1941; **Çörtoğlu**, s.82-83; **Şenol**, s.191-192; **Akıpek**, s.15; **Acabey**, s.96.

²² **Ertaş**, Çevre, s.118; **Akünel**, Teoman: "Haftpflicht wegen Umweltverschmutzung", İÜHF 1986-1987/1-4 (Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer'e Armağan), İstanbul 1987, s.743; **Şenol**, s.191.

Su kavramı, denizler, göller, nehirler ve diğer suları içine almaktadır. Toprak kavramı içerisine ise, ağaçlar, bitkiler ve hayvanlar girmektedir. Hava kavramı içerisine de, yaşadığımız ve teneffüs ettiğimiz hava yanında, uzay da dahil edilmektedir (**Armağan**, Servet: "İslâm Çevre Hukukunun Esasları", Prof. Dr. Hayri Domaniç'e Armağan, İstanbul 1995, s.263).

²³ **Sirmen**, Lale: "Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu", AÜHFD 1988/1-4, s.286-287, 298.

Kanun kapsamında değerlendirilmelidir; böyle bir yorum yapılması, çevrenin korunmasına sağlayacağı faydanın yanısıra, kişilik değerlerinin korunmasına getireceği katkı sebebiyle de tercih edilmelidir²⁴. Örneğin, büyük bir spor tesisinin çevredeki diğer taşınmazların ışığını veya hava akımını kapatması gibi olumsuz veya bir futbol stadının yakınında oturanların, her maçta olay çıktığı için duydukları huzursuzluk gibi manevî müdahaleler de, çevre kirliliği sayılarak Çevre Kanunu kapsamında değerlendirilmelidir.

A. SORUMLULUĞUN UNSURLARI

Çevre Kanunu'na göre sorumluluk, esas itibariyle bir haksız fiil sorumluluğu olmakla birlikte, bu sorumlulukta kusur unsuru aranmadığından, şartları hafifletilmiş bir haksız fiil sorumluluğundan söz edilebilir. Bu yüzden gerek kamuya karşı gerekse kişilere karşı sorumlulukta da, kusur hariç, haksız fiilin Kanunda sayılan unsurlarının bulunması gerekir. Fakat, taşıdığı önem nedeniyle, kusur unsuruna da kısaca değinmek gerekmektedir.

Çevreyi kirletenin sorumluluğu, kusur şartı kaldırılmış bir sorumluluk şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde öngörülen sorumluluk, aynı Kanunun kirletenin kamuya karşı sorumluluğunu düzenleyen 3/e maddesinden farklı olarak kirletene kurtuluş imkânı getirilmemesi nedeniyle²⁵ ağırlaştırılmış bir kusursuz sorumluluk hâli olmasına rağmen, objektif özen temeline dayanmamaktadır. Başka bir ifadeyle, 28. maddeye göre kirleten, Çevre Kanunu'nun 3/e maddesinin aksine, gerekli her türlü tedbiri aldığını ispat ederek, yani kurtuluş kanıtı getirerek sorumluluktan kurtulamaz. Bu yüzden, burada ağırlaştırılmış bir kusursuz sorumluluk bulunduğundan söz edilmelidir²⁶. Dolayısıyla, 28. maddede düzenlenen sorumluluk, aynı Kanunun 3/e maddesindeki sorumluluğa göre daha ağırdır.

²⁴ Aynı görüş için bkz. **Akipek**, s.16-17.

²⁵ Sorumluya, genellikle durumun gerektirdiği özeni gösterdiğini kanıtlayarak sorumluluktan kurtulma imkânının tanındığı sorumluluk hâlleri (BK.m.55, BK.m.56, ÇK.m.3/e), basit (olağan) kusursuz sorumluluk hâlleridir. Sorumluya bu şekilde bir kurtuluş imkânı tanınmayan kusursuz sorumluluk hâlleri ise (TMK.m.730, BK.m.58; KTK.m.85, ÇK.m.28), ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk türleridir (**Ertas**, Çevre, s.86-87); **Ateş**, Mustafa: "Çevre Kanununa Göre Çevre Kirlenmesinden Doğan Hukukî Sorumluluk", ABD 1995/2, s.70-71; **Gökyayla**, s.285; **Acabey**, s.85-87.

²⁶ **Tandoğan**, s.36; **Ertas**, Çevre, s.121; **Sirmen**, ABD, s.25; **Çörtoğlu**, s.81; **Ateş**, s.73; **Akipek**, s.14; **Gökdayı/Topçuoğlu**, s.148-149; **Yongalık**, Aynur: Çevre Sorumluluk Sigortası, Ankara 1998, s.64; **Acabey**, s.90; **Gökyayla**, s.291.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesindeki kusursuz haksız fiil sorumluluğunun dayanağı konusunda, doktrinde iki farklı görüş savunulmaktadır: Bir görüşe göre²⁷, burada bir tehlike sorumluluğu söz konusudur. Daha doğru bir ifadeyle, ağırlaştırılmış bir objektif sorumluluk bulunmaktadır ve bu sorumluluk, çoğu zaman gerçek anlamda bir tehlike sorumluluğu gibi kendini gösterir. Fakat bu sorumluluk, bazen ağır bir tehlikeye dayanmayan kirlenme hâllerinde de ortaya çıkabilir²⁸. Kanaatimizce daha isabetli olan diğer görüşe göre ise²⁹, bu sorumluluk tek bir teorik temele dayandırılmaz. Kirlenmenin sorumluluğunda hem tehlike sorumluluğu fikri, hem objektif özen yükümünün ihlâli düşüncesi ve hem de egemenlik alanı ve yarar-zarar dengesi düşüncesi bulunmaktadır. Bu yüzden, sorumluluğun temelini fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesine de dayandırılması mümkündür³⁰. Örneğin, otomobil veya sürat motoru yarışlarının yol açtığı çevre kirliliklerinde, sorumluluğun temelinde tehlike fikri söz konusudur. Anayasamızın 56. maddesinde ve Çevre Kanunu'nun 3/a maddesinde düzenlenen çevreyi koruma görevinin ihlâlinde ise, objektif özen yükümlülüğünün ihlâli, sorumluluğun temelini oluşturmaktadır.

Çevre kirlenmesinden doğan sorumluluğun kusursuz sorumluluk olarak düzenlenmesindeki amaçlar ve bunun isabetliliği konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **Turgut**, s.487 vd.

²⁷ **Yavuz**, s.38; **Çörtoğlu**, s.82; **Akıpek**, s.15; **Kantar**, H. Elvend: "Çevre Hukukunda Sorumluluk Kavramı", İBD 1984/1-2-3, s.34; **Gemalmaz**, Mehmet Semih: "Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi", İÜHFM 1984-1986/1-4 (Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer'e Armağan), İstanbul 1987, s.258; **Gemalmaz**, Mehmet Semih: "Çevre Koruma Sorunu Çevre Hakkı - Çevre Yasası ve Düşündürdükleri", YD 1988/3, s.332; 4.HD., 9.2.1989, 7660/1046 (YKD 1989/5, s.647).

²⁸ **Tandoğan**, s.40.

²⁹ **Ertaş**, Çevre, s.114; **Oğuzman/Öz**, s.634; **Uluslan**, İlhan: "Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi", YD 1986/1-2, s.75; **Gökayla**, s.292.

³⁰ Kanunkoyucu, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde belirli bir sorumluluk ilkesi benimsemeyen, durumun özelliğine göre, kusur, tehlike ve fedakârlığın denkleştirilmesi ilkeleriyle doldurulacak çerçeve bir norm tercih etmiştir. Gerçekten, çevre kirliliğinin oluşmasında, kirliliğe sebep olan etken, yerel âdete uygun ve kaçınılmaz bir müdahale sonucu doğabileceği gibi, tehlike sorumluluğunun özelliğine uygun olarak, özünde tehlike yaratma ihtimali bulunan bir etkenin (örneğin toplumun kalkınması ve ülke ekonomisi bakımından katkısı yüksek bir işletmenin) neden olduğu kaza sonucu oluşan hukuka aykırı bir sonuç da olabilir. Buna göre hâkim, önüne gelen olayda maddî olgulara ve olayın özelliklerine göre sorumluluk ilkesini tespit edecek ve denkleştirmeye veya tazminata hükmedecektir (**Uluslan**, YD, s.75).

1. Hukuka Aykırılık

a. Genel Olarak

Sportif faaliyetler sebebiyle çevreyi kirletenlerin fiillerinden, Çevre Kanunu'na göre sorumluluğun doğabilmesi için, yapılan fiilin hukuka aykırı olması ve bir hukuka uygunluk sebebinin de bulunmaması gerekir. Hukuka aykırı olmadan kastedilen, spor yaparken sahip olunan aynî veya şahsî bir hakkın, kanunî sınırlar aşarak, herkesine ortak malı sayılabilecek çevreye zarar verici şekilde kullanılmasıdır³¹. Kanunun hukuka aykırı saydığı fiiller ise, değişik maddelerde (örneğin m.8, m.13, m.14) dağınık bir şekilde düzenlenmiştir.

Gerçekten de, Çevre Kanunu'nun 3/a maddesine göre, "*çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi gerçek ve tüzel kişilerle vatandaşların görevi olup, bunlar bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler.*" Başka bir ifadeyle, bu yükümlülüğe uyulmaması, hukuka aykırı sayılır.

Aynı Kanunun 8. maddesine göre de, "*Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır. -Kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hâllerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler.*"

Çevre Kanunu'na göre sorumluluğun doğması için hukuka aykırılığın tespitinde, bu iki hükümde belirtilen kriterler yanında, yönetmeliklerle belirlenen diğer sınırlamalar da dikkate alınır³².

Ancak, bazı kirlenme standartlarının henüz yönetmelikler yoluyla belirlenmemesi, kirletenin Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre sorumluluğunun doğmasına engel değildir. Böyle durumlarda, hâkim, sportif faaliyetlerden kaynaklanan kirlenmelerin de yasaklanan sınırlarını uluslararası

³¹ Gökyayla, s.293; Ateş, s.76.

³² Tandoğan, s.43; Çörtoğlu, s.86; Sirmen, ABD, s.27; Ertaş, Çevre, s.97; Gökdayı/Topçuoğlu, s.154; Gökyayla, s.294; Şenol, s.193.

standartlara, yerel şartlara ve ülkedeki ekonomik imkânlarla göre bilirkişilere tespit ettirebilir³³.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesi bakımından sorumluluğun bir şartı olan hukuka aykırılık belirlenirken, sadece bu Kanundaki sınırlamalar değil, başta Anayasa olmak üzere, diğer kanun ve yönetmelikler ile örf ve âdetten kaynaklanan sınırlamalar da dikkate alınmalıdır³⁴. Bu bakımdan, yeni Medenî Kanunumuzun 718 (EMK.m.644) ve devamı maddelerinde yer alan, taşınmaz mülkiyetinin içeriği ve kısıtlamalarıyla ilgili düzenlemeler de, Çevre Kanunu'ndaki sorumluluğun çerçevesinin belirlenmesinde göz önünde tutulmalıdır³⁵.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesi bakımından sorumluluğun doğması için, komşular arasındaki hoşgörü sınırının aşılması gerekmez; sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliğinin meydana gelmesi, yani çevre kirlenmesine sebep olan müdahalelerin yönetmeliklerle belirlenen standartları aşması, sorumluluk bakımından yeterlidir.

Bu sebeple, Çevre Kanunu'nun 28. maddesi bakımından hukuka aykırılık, sadece taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını taşkın kullanması değildir; sorumluluk, taşınmazdaki tesisatın veya işletmenin kullanılmasına bağlı kılınmamıştır. Bir gerçek veya tüzel kişinin, doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirlenmesine sebep olan herhangi bir sportif faaliyeti de, onun kirlenmeden doğan zarardan sorumlu tutulması için yeterlidir³⁶. Dolayısıyla, malikin mülkiyet hakkını taşkın kullanması suretiyle çevreyi kirlenmesi de, 28. madde anlamında hukuka aykırılık yaratır. Bu madde açısından, kirlenenin malik olması da gerekmez. Ayrıca, söz konusu madde bakımından hukuka aykırılık yaratan fiillerin geniş tutulduğu da belirtilmelidir.

İşletilmesi çevredeki komşulara zarar veren spor tesisinin, diğer taşınmazlardan önce o yerde faaliyette bulunmaya başlamasının herhangi bir önemi yoktur. Tazminat talebini, sadece spor tesisine yakın bir yerde ev satın alan malik değil, böyle bir yerde ev inşa eden malik de ileri sürebilir. Ancak spor tesisinden kendisi de yararlanan veya spor tesisinin yapılması sırasında

³³ Tandoğan, s.45; Sirmen, ABD, s.28; Akipek, s.18; Ateş, s.77; Gökyayla, s.294; Acabey, s.93; Gökcan, s.77.

³⁴ Ertaş, Çevre, s.95; Çörtoğlu, s.88.

³⁵ Yavuz, s.43.

³⁶ Çörtoğlu, s.89; Sirmen, ABD, s.25; Oğuzman/Öz, s.637; Kantar, s.31; Kaboğlu, s.68; Akipek, s.15.

desteği bulunan bir komşunun, daha sonra dürüstlük kurallarına aykırı şekilde böyle bir talepte bulunması, istisnai olarak mümkün değildir³⁷.

Sorumluluğun doğması için bir hukuka uygunluk sebebinin bulunmaması şartı, diğer tüm sorumluluk türlerinde olduğu gibi Çevre Kanunu bakımından da geçerlidir³⁸.

b. Sportif Faaliyetlerin Sebep Olduğu Hukuka Aykırılıklar

Spora ilişkin bazı düzenlemelerde (çevrenin korunması, zararların önlenmesi veya uğranılan zararların tazmini bakımından doğrudan dava açabilme imkânı tanınmamakla birlikte), havada, toprakta ve suda meydana gelen çevre kirliliklerinin sporcular, spor organizatörleri veya spor tesislerini işletenler tarafından mümkün olduğunca en aza indirilmesine yönelik hükümler getirilmiştir. Bunun yanında, spor tesislerinin yapılması sırasında idare ve imar hukuku düzenlemelerinin de, bu tesisleri yapacak veya işletecek kişilerin uyacakları kuralları düzenlemesi bakımından, çevre hukukuna (çevrenin korunmasına) katkısı bulunmaktadır. Bunlar dışında diğer kamu hukuku düzenlemelerinde de, konuya ilişkin bir çok hüküm öngörülmüştür³⁹.

Çevre Kanunu'nun, çevre kirliliğini tanımlayan 2. maddesinin (c) bendine göre ise, insanların her türlü faaliyetleri sonucu havada, suda ve toprakta meydana gelen olumsuz gelişmelerle ekolojik dengenin bozulması ve aynı faaliyetler sonucu ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların çevrede meydana getirdiği arzu edilmeyen sonuçlar, çevre kirliliğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, hukuka aykırılığın, maddede sınırlı şekilde sayılmayan koku, gürültü ve atıklar dışında, ışın, titreşim, duman, is, toz, buhar ve ısı gibi etkenlerle de ortaya çıkması mümkündür. Spor tesisleri ile komşular arasında, bu hukuka aykırı fiillerden, özellikle sportif faaliyetlerden kaynaklanan gürültüler konusunda uyuşmazlıklar çıkmaktadır. Spor gürültüsü gibi, spor tesislerinin ışıklandırılması veya komşuların bahçelerine kaçan balon gibi sporla bağlantılı nesnelere, sporcuların veya seyircilerin komşuların bahçe-

³⁷ Weisemann/Spieker, kn.455.

³⁸ İdare, spordan kaynaklanan kirlenici faaliyete veya sportif işletmeye izin ya da ruhsat verse, bu durumu hoşgörüyü karşılamış olsa veya yaptığı denetimlerde bu faaliyet ve işletmede çevre kirliliği açısından bir sakınca görmese bile, kirlenme hukuka aykırıdır; idarenin söz konusu davranışları, bu hukuka aykırılığı, özel hukuk bakımından ortadan kaldırmaz (Tandoğan, s.45; Gökdayı/Topçuoğlu, s.153; Ögütçü, s.150).

³⁹ Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.53, kn.43-44.

lerine çöp atmaları veya komşu taşınmazlara parketmeleri gibi diğer taşkınlıkları da, sportif faaliyetlerden komşuların etkilenmelerine örnek olarak gösterilebilir⁴⁰.

Ülkemizde, taşınmazlardan kaynaklanan diğer müdahalelerle herhangi bir fark gözetilmeksizin, spor gürültüsü ve diğer sportif müdahalelerde de Medenî Kanunumuzun 730. maddesinin (EMK.m.656) uygulanabileceği yönünde görüşler oluşmuş, mahkemeler tarafından bu şekilde kararlar verilmiştir⁴¹; aynı şekilde, Alman doktrininde ve mahkeme kararlarında da

⁴⁰ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.411, kn.138; **Weisemann/Spieker**, kn.456.

⁴¹ “Davacı, ikamet ettiği taşınmazına komşu davalı Belediyeye ait spor salonunun jeneratör ve kalorifer sisteminin çevreye gürültü yaydığını ileri sürüp; elatmanın önlenmesi, jeneratör ve kalorifer tesisatının sökülmesi ve tazminat isteğinde bulunmuştur. Davalı, davanın reddini savunmuştur. Mahkemece, spor salonundaki jeneratör ve kalorifer sisteminin çevreye yaydığı gürültü giderilinceye kadar sistemin çalıştırılmasının durdurulmasına ve davacı lehine 1 milyar manevî tazminata karar verilmiştir.... Dava, komşuluk hukukundan kaynaklanan çekişmenin giderilmesi isteğine ilişkindir. Mahkemece muarazanın önlenmesine komşuluk hukukuna aykırılık teşkil eden durum düzeltilinceye kadar gürültüye neden olan sistemin çalışmasının durdurulması biçiminde hüküm kurulmuştur. Bilindiği üzere; çağdaş hukuk sistemlerindeki tanımıyla mülkiyet: geniş haklar, buna bağlı yetkiler ile birlikte bazı ödevlerin oluşturduğu bir hukuksal kurumdur. Başka bir söyleyişle mülkiyet, tanıdığı geniş hak ve yetkilerin yanında bazı ödevler de yükleyen bir aynî haktır. Medenî Kanununun 683. maddesinde “Bir şeye malik olan kimse hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir.” hükmü getirilmek suretiyle mülkiyet hakkının kanunla kısıtlanabileceğine işaret olunmuştur. Bu doğrultuda olmak üzere, taşınmaz malikini komşusuna zarar verebilecek her türlü taşkınlıklardan kaçınmakla yükümlü kılan aynı kanununun 737. maddesi, komşuluk ilişkilerinden doğan zorunlu çıkar çatışmalarını düzenlemiş, bir arada yaşamak durumunda olan, komşu taşınmaz maliklerinin ekonomik, sosyal çıkarlarını dengede tutabilmek için onlara katlanma ve kaçınma ödevleri yüklemiştir. O hâlde, bir toplumda birlikte yaşama olanağı sağlayan insancıl, gerçekçi, zorunlu temel hukuk kuralına göre, hâkim; somut olayın özelliğini, taşınmazların konumlarını, kullanma amaçlarını, niteliklerini, yöresel örf ve adetleri, toplumun doğal ihtiyaç ve gerçeklerini gözönünde bulundurarak, komşuların birbirlerine göstermekle yükümlü oldukları olağan katlanma ve hoşgörü sınırını aşan bir taşkınlığın bulunup bulunmadığını saptama, zararı giderici önlemlerden en uygununu bulma, kaçınılmaz müdahaleleri yapmak suretiyle özverileri denkleştirme durumundadır. Bunun için de zararın niteliği, kapsamı ve ne surette giderileceği yönünde tarafların tüm delilleri toplandıktan, gerektiğinde yerinde keşif yapıldıktan sonra uzman bilirkişilerden bilim ve tekniğe uygun gerekçeli rapor alınması zorunludur. Mahkemece, kurulan hüküm yukarıda değinilen ilkelerin gözetilmesi suretiyle oluşturulduğu söylenemez. Hâl böyle olunca gürültüye neden olan komşu taşınmazda sistemler bakımından gerçekten bir zarar bulunup bulunmadığının ve bunun gideriminin ne surette sağlanacağına belirlenmesi amacıyla konunun uzmanlarından

uzun bir süre, sportif müdahalelerde, Alman Medenî Kanunu'nun 906. paragrafının birinci fıkrasının uygulanması gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. Ancak, yakın zamanlarda, sporun gelişmesinin etkisiyle, farklı bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır⁴².

Sportif faaliyetlerden kaynaklanan hukuka aykırı fiillerle çevrenin kirlenmesini, taşıdığı önem sebebiyle, gürültü konusuna daha ağırlık vererek inceleyeceğiz. Daha sonra ise, gürültü dışındaki diğer müdahale türleriyle çevrenin kirlenmesini açıklayacağız.

aa. Gürültü

aaa. Alman Hukukunda

Alman hukukunda spordan kaynaklanan gürültüler konusundaki içtihatların günümüzdeki gelişimine ulaşmasından önce, belirli objektif ölçütler kullanılmadan, somut olayın özelliğine göre kararlar verilmiştir. Özellikle Alman İmparatorluk mahkemesi, “şehirdeki alışkanlıklar”, “halkın değerlendirmeleri” gibi genel ifadelerle bu şekilde hükümler kurmuştur. Ancak zamanla sportif faaliyetlerdeki çeşitlenmelere bağlı olarak, tenis, mini golf, yüzmeye, otomobil ve Go-kart yarışları, su kayağı, futbol, atletizm gibi seyircilerin de söz konusu olduğu veya yerleşim alanlarında yapılabilen sporlardan kaynaklanan gürültüler hakkında da karar verilmesi gerektiğinden, artık eski ölçülere göre hüküm kurmada zorluklar yaşanmaya başlanmıştır⁴³.

Sportif faaliyetlerden kaynaklanan gürültülere karşı komşuların etkili bir korumadan yararlanabilmesi için, yeterli gerekçelerin sağlanması; bunun için de, öncelikle sportif faaliyetlerden ve spor tesislerinden kaynaklanan “spor gürültüsü” (Sportlärm) kavramının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Spor gürültüsü, öncelikle doğrudan sporda kullanılan araçlardan (yapılan spor türünün neden olduğu, örneğin tenis topuna raketle vurmaktan, motor gürültüsünden), sporcuların seslerinden (bağırma, çağırma) veya teknik direktörlerin seslerinden veya hakemin çaldığı düdüğün sesinden kaynaklanabilir. Dolaylı

oluşan bilirkişi kurulu aracılığıyla gerekli araştırmanın yapılması, bu bilirkişi kurulunun oluşturulmasında 2870 Sayılı Çevre Kanunu ve buna bağlı yönetmelikten yararlanılması, zararın varlığının belirlenmesi hâlinde infaza elverişli rapor alınıp buna hükmedilmesi gerekirken eksik soruşturmaya dayalı hüküm kurulması doğru değildir...” 1.HD., 25.12.2003, 2003/13125 E, 2003/14199 K. (Karar için bkz. <http://www.yargitay.gov.tr>).

⁴² Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.411, kn.138.

⁴³ Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.410, kn.137.

olarak spor gürültüsü ise, seyircilerin seslerinden veya spor alanında yapılan anonslardan kaynaklanır. Spora bağlı gürültüler (Sport-Folgelärm) ise, sportif faaliyetlerden önce veya sonra, seyirci otoparklarından, spor alanlarının hazırlanmasından (örneğin çimlerin biçilmesinden), eşya ya da insan taşıyan araçlardan veya seyircilere yönelik yiyecek ve içecek satan işletmelerden kaynaklanan gürültüler sebebiyle ortaya çıkmaktadır⁴⁴.

Özel hukuk ile kamu hukuku düzenlemeleri arasında, gürültü kavramına verilen anlamın (gürültü değerlerinin) farklı olması durumunda, özel hukukta kamu hukuku esaslarının veya kamu hukukunda özel hukuk esaslarının dikkate alınabilip alınamayacağı konusu da incelenmelidir. Alman hukukunda, zaman içerisinde sportif faaliyetler ile komşuların korunması arasındaki sorunlarının artması, bazı içtihatlarda yararlanılan özel hukuk ile kamu hukuku düzenlemelerindeki farklı hükümlerin karmaşa yaratmasına neden olmuştur. Bunun üzerine, Alman Medenî Kanunu'nun 906. paragrafının birinci fıkrasına, 1.10.1994 tarihinde yürürlüğe giren Eşya Hukuku Değişikliği Kanunu (Sachenrechtsänderungsgesetz) ile iki yeni cümle eklen-

⁴⁴ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.411, kn.138; **Ryffel**, Barbara: Privatrechtlicher Immissionsschutz gemäss Art. 684/679 ZGB gegen Geräuschemissionen von Sportanlagen, Zürich 2001, s.112 vd., 132 vd.; **Birk** de, spordan kaynaklanan gürültüleri: Doğrudan spor gürültüleri (sporun olmazsa olmaz nitelikte sayılan gürültüleri; örneğin topa vurma sesi, yarış otomobillerinin gürültüsü, sporcuların, hakemlerin veya antrenörlerin çıkardıkları gürültüler), dolaylı spor gürültüleri (sporun ayrılmaz parçası niteliğinde olmayan, örneğin seyircilerin çıkardıkları veya yapılan anonsların sebep olduğu gürültüler) ve spora bağlı gürültüler (spordan önce veya sonra, sporcuları ya da seyircileri taşıyan araçların, spor karşılaşması için eşya taşıyan araçların çıkardıkları gürültüler) olmak üzere üçe ayırmaktadır. Bkz. **Birk**, Hans-Jörg: "Umwelteinwirkungen durch Sportanlagen", NvwZ 1985/10, s.690; **Birk**, Hans-Jörg: "Sport und Umwelt" (içinde: Sport und Umwelt, Schriftenreihe des Niedersächsischen Städtetages Heft 18, Göttingen 1988), s.25.

Almanya'da, spor alanlarından kaynaklanan gürültü değerleri konusunda, 26.10.1991 tarihinde yürürlüğe giren, Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği'nde (Sportanlagenlärmschutzverordnung) gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Minigolf alanlarından, futbol stadlarından ve tesislerinden, bowling oynanan mekanlardan, tenis kortlarından, atış poligonlarından, yüzme havuzlarından, otomobil yarış pistlerinden, su sporu tesislerinden kaynaklanan gürültüler hakkında bkz. **Ketteler**, Gerd: Sportanlagenlärmschutzverordnung, Heidelberg 1998, s.54 vd.; **Halfmann**, Christoph: Nachbarrechtliche Konflikte bei Planung, Bau und Betrieb von Sportanlagen, Sankt Augustin 1991, s.22 vd.; **Birk**, Sportanlagen, s.689; **Glaser**, Hugo/**Dröschel**, Wilhelm: Das Nachbarrecht in der Praxis, 3. Auflage, Berlin 1971, s.140 vd.

miştir⁴⁵. Bu yeni düzenlemeyle hâkim, taşkınlıklara ilişkin olarak kanunlarda, yönetmeliklerde ve idarî düzenlemelerde tespit edilen değerlerle bağlı hâle getirilmiştir. Bu değişiklikte, kamu hukukunda ve özel hukukta çevreyi koruyucu düzenlemelerin ahenkli hâle getirilerek, birlikte uygulanabilmeleri ve bu şekilde, çevre koruma prosedürünün işleyişinde hukukî güvenliğin sağlanması amacı güdülmüştür⁴⁶. Ancak bu değişiklikten sonra, diğer komşuluk hukukundan kaynaklanan müdahalelere nazaran spora daha fazla sempatiyle mi yaklaşılması gerektiği veya diğer müdahalelere göre sportif faaliyetlerden kaynaklanan müdahalelere, onun toplumsal anlamını dikkate alarak daha toleranslı mı davranılması gerekeceği sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorunun çözümü, uygulamada mahkeme kararlarına bırakılmıştır⁴⁷.

⁴⁵ Medenî Kanun'un 906. paragrafının birinci fıkrasına eklenen ikinci cümleye göre, "Kanunlarda veya yönetmeliklerde öngörülen sınır değerleri veya ölçüleri, bu düzenlemelerde öngörülen ve bu düzenlemelere göre değerlendirilen müdahaleler için aşılmamışsa, kural olarak esaslı olmayan bir müdahaleden söz edilir". Üçüncü cümleye göre de, "Aynı durum, Federal Çevre Koruma Kanunu'nun 48. paragrafına göre çıkarılan ve tekniğin durumunu ifade eden, idare hukukuna ilişkin genel yönetmeliklerdeki değerler için de geçerlidir".

⁴⁶ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.411, kn.139; **Abraham**, s.18); **Ketteler**, s.308; **Gnaub**, Joseph: Umwelthaftungsrecht in Rechtsvergleichender Darstellung, Dülmen/Leipzig 2000, s.90-91.

Almanya'da adli ve idarî mahkemelerin, taşkınlık kavramına yükledikleri anlam, halk festivali kararından (Volksfestentscheidung - BGHZ 111 63 vd.) sonra birbirine yaklaşmış ve bu kavram her iki sistemde de aynı şekilde anlaşılmaya başlanmıştır (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.414, kn.144; **Gnaub**, s.91).

⁴⁷ Spor tesislerinin büyük alanları kapsamına ve gittikçe gelişen bir sektör olmasına karşın, bu tesislerin çevresinde oturanların, sportif faaliyetlerden kaynaklanan müdahalelere (özellikle gürültüye) karşı korunmaları da gerektiğinden, mahkemelerce, sporun taşıdığı öneme çok fazla üstünlük tanımayan kararlar verilmiştir. Bu da, spor tesisleri ve alanlarına karşı, sürekli artış gösteren bir şekilde komşuluk davalarının açılabilmesine imkân sağlamaktadır (**Weisemann/Spieker**, kn.441).

Alman Federal Mahkemesinin 17.12.1982 tarihli Frankfurt - Tennis kortu - kararında (Frankfurter-Tennisplatz-Urteil) (BHG NJW 1983, s.751) bir tenis kulübünün komşusu olan davacının açtığı davada, kulübün (tenis işletmesinin) faaliyetinin durdurulması veya zamanla sınırlandırılması talep edilmekteydi. Davacının evi, her gün sportif faaliyetler yapılan ve her ayın ikinci Pazar günü tenis turnuvaları organize edilen tenis kortlarına 4 metre mesafedeydi. Eyalet mahkemesi tenis kortunun faaliyetlerinin sınırlandırılması yönünde karar vermişken, tenis kulübünün itirazı üzerine Eyalet Yüksek Mahkemesi işletme faaliyetlerini tümünden yasaklamıştı; Federal Mahkeme de bu kararı onaylamıştır. Tenis kortu kararında, ölçümlere göre gün içinde 60 dB(A), geceleri 45 dB(A)'yı geçmeyen gürültüler söz konusu olmasına rağmen, özel atipik bir durum olduğuna dikkat çekilerek, yerel adete uygun olmayan ve esaslı bir müdahale bulunduğu hükmedil-

miştir; zira müdahalenin taşkınlığını belirlemede, etkinin zamanı, süresi, yoğunluğu gibi faktörler rol oynamaktadır. (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.411-412, kn.140); **Papier**, s.30-31; **Hagen**, Horst: "Höchstrichterliche Rechtsprechung zum Problemkreis Nachbarschutz und Sportstätte" (içinde: Sport und Umwelt, Herausgegeben von Paul Kirchhof, Heidelberg 1992), s.4.

Benzer bir olayda (WM 1983, s.176), davacı, maliki olduğu 750 metrekare büyüklükte bir taşınmazda oturmakta; söz konusu taşınmaz ise, yapı kullanma yönetmeliği bakımından karma bir bölgede bulunmaktadır. Bu bina 1971 yılında verilen inşaat iznine dayalı olarak yapılmış ve Haziran 1973'de taşınmıştır. Komşu taşınmazda 1974/1975 yılında, birisi davacının taşınmazına 4 metre uzaklıkta olmak üzere iki tenis kortu inşa edilmiştir. Frankfurt Eyalet Yüksek Mahkemesi, davalıların tenis kortlarını kullanmalarını tamamen yasaklamıştır. Federal Mahkemeye göre de, davalı, tenis kortlarının ancak sınırsız bir şekilde kullanılmasıyla menfaat elde edecektir; bu ise davacının zararındadır. BGH'nin görüşüne göre, davacının hukuken korunmasını, ancak böyle bir tamamen yasaklama sağlar. Tenis kortundan kaynaklanan gürültülerin BGB § 906 I'e göre esaslı sayılıp sayılmayacağı, kural olarak Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliğine göre belirlenir (**Weisemann/Spieker**, kn.469-470).

Alman Federal İdare Mahkemesinin 19.1.1989 tarihli Hamburger Tegelsberg kararında (BGH NJW 1989, s.1291), taşınmaz maliki davacının karşısında Hamburg belediyesi bulunmaktaydı. Davada, futbol, atletizm, hentbol ve tenis gibi sporların organize olmamış bir şekilde (amatör ve okul sporu tarzında) yapıldığı bir spor tesisinden kaynaklanan gürültülerin azaltılması talep edilmekteydi. Davacının evi 1930 yılından beri mevcut olmasına rağmen, spor tesisi 1978 yılında yapılmıştı. Davacının, daha önce dava dışı yollarla gürültünün azaltılması konusunda yaptığı girişimler sonuçsuz kalmıştı. Eyalet Yüksek İdare Mahkemesi, futbol karşılaşmalarını Pazar ve diğer tatil günlerinde tamamen, Pazartesi-Cuma arasındaki günlerinde ise 19.00'dan sonra yasaklamıştır. Federal İdare Mahkemesi ise, futbol karşılaşmalarının Cumartesi öğleden sonra da yasaklanması gerektiğini belirterek, Eyalet Yüksek İdare Mahkemesinin kararını onaylamıştır. Bu kararda, yerleşim alanlarındaki değeri 55 dB(A)'yı geçmese bile, spor gürültülerinin esaslı bir müdahale oluşturduğu kabul edilmektedir (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.412, kn.140).

Yukarıda belirtilen kararlar, yerleşim yerlerinde bulunan spor tesislerinin kullanılmasının sıkı şartlara tâbi tutulduğunu ve hatta bazen yasaklanabildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Ancak bu kararlarda gösterilen esasların diğer mahkemeler tarafından uygulanmasında değişik gelişimler gözlenmiştir. Örneğin Celle Eyalet Yüksek Mahkemesi (NJW 1988, s.424), Federal Mahkemenin tenis kortu kararından sonra, Alman Medenî Kanunu'nun 906. paragrafında belirtilen esaslı müdahalelerin, Gürültüye Karşı Koruma Teknik Yönetmeliği'ne (Technische Anleitung zum Schutz gegen Lärm - TA-Lärm) göre belirlenmesi gerektiği sonucuna ulaşmış ve mesai günlerindeki toplam oyun süresini azami 4 saatle sınırlandırmıştır; zira spor gürültüleri, izin verilen 55 dB(A) sınır değerini geçmemelidir. Tenisteki tipik spor gürültüsü, dinlenme zamanlarında ek olarak 6 dB(A) değerindeki pay da dikkate alınarak hesaplanmalıdır. Buna göre, 55 dB(A)'yı geçmeyecek normal sınır değerlerine ilave olarak 6 dB(A) da hesaba katılarak, tenis sporundaki gürültü değerleri tespit edilmelidir. Bu ve diğer kararlar için bkz. **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.412, kn.141.

Alman Medenî Kanunu'nda yapılan değişikliğin de etkisiyle, temelinde farklı kanunî düzenlemeler bulunmasına rağmen, spordan kaynaklanan müdahaleler konusunda Federal Mahkemenin kararları ile Federal İdare Mahkemesinin kararları birbirine yaklaşmıştır. Buna göre,

a) Alman Medenî Kanunu'nun 906. paragrafına göre esaslı şekilde kabul edilen gürültüler, Federal Çevre Koruma Kanunu'nun (Bundesimmissionsschutzgesetz) 3. ve 22. paragraflarına göre de esaslı kabul edilmektedir. Yine 906. paragrafta sözü edilen yerel adete uygunluğun tespiti de, kamu hukukundaki gibi belirlenmektedir. Hukuk sisteminin birlik göstermesi gerektiğinden, kamu hukukundaki ölçüler hukuk mahkemeleri için de bağlayıcıdır; özel hukuk ile kamu hukukunda, katlanılması gereken fedakârlık sınırı konusunda farklılık yaratılmamalıdır⁴⁸. Sportif faaliyetlerden kaynaklanan gürültüler konusunda da, Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliğinde (Sportanlagenlärmverordnung)⁴⁹ öngörülen değerler dikkate

⁴⁸ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.413, kn.142; s.414, kn.144; **Weisemann/Spieker**, kn.451, 471; **Papier**, s.39.

Buna karşılık Koblenz Eyalet Yüksek Mahkemesi (NVwZ 1993, s.301), tenis kortlarından kaynaklanan gürültüler konusunda verdiği bir kararda, spor gürültüsü hakkında özel hukuk ile kamu hukuku arasındaki ahenkleştirme çalışmalarından sapan bir sonuca ulaşmıştır. Karara varan hâkimin değerlendirmesine göre, kamu hukuku düzenlemelerinde kanunkoyucunun bir iradesi söz konusudur ve bu irade, asgari değerleri değil azami değerleri tespit yönündedir. Bu anlayış, özel hukuktaki koruma imkânlarının azaltılması sonucunu doğurmaktadır.

Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği'nde öngörülen bu değerlerin sadece azami sınırları gösteren ölçüler olduğu, somut olayda hâkimin farklı bir sonuca ulaşıp daha düşük değerdeki gürültülerin de esaslı sayılmasını kabul edebileceği şeklindeki bu görüşe katılmak mümkün değildir. Kanunkoyucu, bu yönetmelikteki değerleri öngörmekle, kamu hukuku ile medenî hukuk arasında açık bir bağlantı kuralı oluşturmak istemiştir. Medenî Kanun'un 906. paragrafındaki esaslılık ve kaçınılmazlık unsurlarının gerçekleşmesi için somut herhangi bir ölçünün (kesin sınır değerlerinin) getirilmemiş olması, yönetmelikteki değerlerin özel hukukta uygulanma imkânına sahip olmayacağını göstermez; bu sebeple Koblenz Eyalet Yüksek Mahkemesinin kararı yerinde değildir. Federal İdare Mahkemesi de, çevre standartlarını oluşturan teknik değerlerin, somut olayı inceleyen hâkim tarafından dikkate alınması gerektiğini kabul etmektedir. Yönetmelikte öngörülen bu değerlerin uygulanması, hem özel hukukta ve hem de kamu hukukunda spor gürültüleri konusunda âdil bir sonuca ulaşılmasını sağlamaktadır. Bu değerlendirmeler, son zamanlarda bir çok yüksek mahkeme tarafından da kabul görmüştür (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.414, kn.144).

⁴⁹ Bu yönetmeliğin Türkçe çevirisi, çalışmamızın sonunda verilmiştir.

alınmalıdır⁵⁰. Bununla birlikte, Medenî Kanun'un 906. paragrafının birinci fıkrasında yapılan değişiklik, kanunda sözü edilen esaslılık ve kaçınılmazlık unsurlarının tespitinde sadece ve tamamen Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliğindeki düzenlemelerin esas alınacağını da göstermez. Bu değişiklik, sınır veya ölçü değerlerinin aşılmaması hâlinde, sadece "kural olarak" esaslı olmayan bir müdahalenin söz konusu olduğunu göstermektedir. Somut olayın özelliklerine göre farklı şekilde hüküm verilmesi mümkündür. Yani sınır değerler aşılmamasına rağmen, somut olayın özelliğine göre esaslı bir müdahale söz konusu olduğu sonucuna ulaşılabılır⁵¹.

Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği'nin 2. paragrafının 2. fıkrasında, spor tesislerinin içerisinde bulunduğu bölgenin yerleşim, sanayi, köy, hastane gibi bölgeler olması dikkate alınarak değişik gürültü sınır değerleri gösterilmiş⁵²; aynı maddenin 5. fıkrasında ise, işgünlerinde, Pazar ve diğer tatil günlerinde gece, gündüz ve

⁵⁰ Zweibrücken Eyalet Yüksek Mahkemesi'nin bir kararında (NJW 1992, s.1242), davacı, üzerinde müstakil bir evin olduğu ve imar planında yerleşim bölgesi olarak gösterilen bir alanda bulunan taşınmazın sahibidir. Davalının tesisi, davacının taşınmazından 30 metre uzaklıktadır. Bu alanda, spor salonu, voleybol sahası ve üç tenis kortu bulunmaktadır. Tesis, duvarla çevrilmiştir. Eyalet Yüksek Mahkemesi, tenis kortlarının yapılmasının yerinde olduğunu beyan etmiş ve Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliğinde öngörülen değerlere göre davacının katlanması gereken gürültü seviyesinin tespit edilmesi gerektiğine hükmetmiştir (**Weismann/Spieker**, kn.470).

⁵¹ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.415, kn.145; **Smollich**, s.124-125; **Hagen**, s.5; Oldukça seyrek düzenlenen organizasyonlar sebebiyle meydana gelen gürültülerden rahatsız olan komşuların bunlara katlanabilirlik sınırı, her somut olayda ve ortaya çıkan rahatsızlığın şekline ve derecesine göre, söz konusu bölgenin özelliklerine ve korunmaya değer olup olmadığına göre ayrı ayrı tespit edilmelidir. Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği'nde, seyrek olarak gerçekleştirilen organizasyonlara yönelik düzenleme getirilmiş ve bunların yılda 18 günü geçmemesi şeklinde bir kural öngörülmüştür. Örneğin Mannheim İdare Mahkemesi'nin bir kararına (NVwZ-RR 1994, s.633) konu olan olayda, davacı, davalının, eskiden okul olarak kullanılan bir binanın bodrum katını ve çok amaçlı odalarını, inşaat iznine aykırı şekilde genişleterek, sahne olarak farklı bir amaçla kullandığını belirterek dava açmıştır. İdare Mahkemesi, genellikle gece yarısından sonra gerçekleşecek kutlamalar için kullanılacak bu taşınmazdaki faaliyetlerin, bir yılda yüzde beşi geçmeyen (18) günden az olması durumunda, katlanılamayacak bir müdahale oluşturmayacağına ve bu yüzden izin verilmesi gerektiğine karar vermiştir (**Weismann/Spieker**, kn.465); **Smollich**, s.39.

⁵² Spor tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği'nde sözü edilen değişik (yerleşim, sanayi, karma, köy gibi) bölgeler hakkında geniş bilgi için bkz. **Smollich**, s.49 vd.

dinlenme zamanlarının hangi saatlere karşılık geldiği açıklanmış; bu değerlerin aşılması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir⁵³.

Alman Federal Mahkemesinin kararlarında, yerel adete uygunluk, somut ilişkilerdeki karşılaştırma bölgesi esas alınarak belirlenmekte, imar planlarındaki durum kesin bir ölçü olarak alınmamaktadır (imar planları özel hukukta herhangi bir etki yapmamaktadır). Federal İdare Mahkemesi ise, yerel adete uygunluğun söz konusu olabilmesi için, imar planına uygunluğu esas almakta ve imar planlarına öncelik tanımaktadır; fakat, somut olaylarda, Federal Mahkemeye aynı sonuca ulaşılmaktadır⁵⁴.

b) Spordan ve spor tesislerinden kaynaklanan müdahalelere karşı özel bir sempatiyle yaklaşılması, onlara farklı bir uygulamanın yapılmaması yönünde bir görüş yerleşmiştir; genellikle çevrenin ve komşuların korunması ile sporun aynı ölçüde korunmaya değer olduğu kabul edilmektedir. Spordan kaynaklanan müdahalelere karşı ayrıcalıklı bir durum ne mevzuatta öngörülmüştür, ne de yargısal kararlarda kabul edilmektedir⁵⁵.

Yukarıda da belirtildiği gibi, sportif faaliyetlerden kaynaklanan gürültüler hakkında, öncelikle Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği uygulanmalıdır. Söz konusu Yönetmeliğin 1. paragrafının birinci ve ikinci fıkralarına göre, bu yönetmeliğin uygulanabilmesi için, öncelikle Federal Çevre Koruma Kanunu'nun 3. paragrafının 5. fıkrasının 1. bendinde gösterilen toprağa bağlı (sabit) ve yine aynı Kanunun 4. paragrafına göre izne tâbi olmaksızın spor yapmaya tahsis edilen ve yapılan sporun

⁵³ Temelini Federal Çevre Koruma Kanunu'nun 23. paragrafının 1. fıkrasında bulan, Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği'nde, yönetmeliği düzenleyenler, gürültü şeklinde gerçekleşen müdahalelerde katlanılabilirlik sınırının ölçüsü olarak bazı değerler tespit etmiş, gürültü hakkında karar verilmesi ve bunun araştırılması usulünü düzenlemişlerdir. Gürültünün katlanılabilirliğini tespit için, belirli zamanlara, taşınmazın bulunduğu bölgeye ve taşınmazdan yararlanma şekline göre değişen belirli bazı dB(A) değerleri belirtilmiştir. Söz konusu Yönetmeliğin 2. paragrafında, yerleşim alanlarındaki süreklilik taşıyan gürültü şeklindeki müdahalelerin azami sınırları şu şekilde gösterilmiştir: Dinlenme zamanları dışında gün içinde 55 dB(A), dinlenme saatleri sırasında gün içinde 50 dB(A), geceleri ise 40 dB(A)'dır. Ancak kısa süreli ve zaman zaman gerçekleşebilecek gürültü artışlarının, gün içinde 30 dB(A)'yı, geceleri ise 20 dB(A)'yı aşmamasına dikkat edilmelidir.

⁵⁴ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.413, kn.142; **Birk**, Umwelt, s.29; **Papier**, s.31 vd.; **Smollich**, s.125-126; **Hagen**, s.6 vd.

⁵⁵ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.413, kn.143; **Weisemann/Spieker**, kn.441; **Hagen**, s.11.

gürültüye sebep olduğu (yeni yapılacak veya zaten mevcut) bir spor tesisi söz konusu olmalıdır. Toprağa sabit bir spor tesisi söz konusu değilse, yani yeri değişebilen (seyyar) bir tesis varsa veya spor aletlerinin başka bir yere taşınarak orada spor yapılması sağlanıyorsa, bunlar yönetmeliğin kapsamı dışındadır; tesisin özel hukuk kişilerine veya kamuya ait olması arasında bir fark yoktur. Bunun dışında, Yönetmeliğin kapsamına sadece gürültü şeklinde gerçekleşen müdahaleler girdiğinden, örneğin aydınlatma projektörlerinden kaynaklanan ışık, bu yönetmeliğin uygulanmasını gerektirmez; ancak, sportif faaliyetlere bağlı her tür gürültü (seyircilerin yaptıkları tezahüratlar, parkeden veya hareket eden araçların gürültüleri, hakemin çaldığı düdüğü, tenis topunun çıkardığı sesler gibi) yönetmeliğin kapsamındadır. Yönetmeliğin 1. paragrafının 3. fıkrasına göre, spor tesisine hizmet eden yan tesisler (eklentiler) de, yönetmeliğin uygulama alanı içerisindedir; fakat (soyunma odaları, park yerleri gibi) eklentilerin, spor tesisine sıkı bir maddî (fiziki) ve işletmesel bağ içerisinde olması gerekir⁵⁶.

Sportif faaliyetlerden kaynaklanan gürültülerde, Alman Medenî Kanunu'nun 906. paragrafındaki unsurlardan da hareket edilmelidir. Buna göre, Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği'nde öngörülen gürültü değerleri, müdahalenin esaslı olup olmadığını belirleme bakımından bağlayıcıdır; başka bir ifadeyle, Yönetmelikteki değerlerin aşılması hâlinde, kural olarak esaslı bir müdahale söz konusudur. Ancak Medenî Kanun'daki kurallar dikkate alındığında farklı bir sonuca (müdahalenin esaslı olmadığı sonucuna) ulaşılabilir. Spor tesisinin işleteni, esaslı bir müdahale olmadığını ispatlamalıdır. Yönetmelikteki değerlerin aşılması hâlinde ise, kural olarak esaslı bir müdahale söz konusu değildir. Ancak yine olayın şartları ve Medenî Kanun'daki kurallar, burada da farklı bir sonuca ulaşmayı haklı gösterebilir; bu durumda müdahalenin esaslı olduğunu ispat yükü, komşu üzerindedir⁵⁷.

Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği'nin 2. paragrafının 2. ve 6. fıkralarına göre, yerel adete uygunluk, imar planlarına veya binalardan fiilen ne şekilde yararlanıldığına göre belirlenmelidir. Müdahalenin yerel adete uygun ve esaslı olması hâlinde, bu müdahalenin alınabilecek ekonomik tedbirlerle engellenip engellenemeyeceği araştırılmalıdır. Eğer bu müdahale alınacak tedbirlerle önlenilecekse,

⁵⁶ Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.415, kn.146; Smollich, s.32-34.

⁵⁷ Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.416, kn.147.

önlenmesi talep edilebilir; önlenmesi mümkün değilse, kaçınılmaz bir müdahale söz konusudur. Bu kapsamda alınacak tedbirlerin uygun, gerekli ve ölçülü olup olmadığı, aynı branşta faaliyet gösteren ortalama bir işletmenin özelliklerine göre belirlenmelidir⁵⁸.

bbb. Türk Hukukunda

9 Ağustos 1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 14. maddesine dayanılarak hazırlanıp (m.3), 1.7.2005 tarih ve 25862 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği⁵⁹, kişilerin beden ve ruh sağlığını, huzur ve sükununu gürültü ile bozmayacak bir çevrenin geliştirilmesi için, çevresel gürültüye maruz kalmanın etkileriyle mücadele etmeye yönelik esas ve kriterleri belirlemek ve bu kriterlerin gürültü kaynakları bazında uygulanması için hazırlanmış olup (m.1); inşa edilmiş ve edilecek alanlarda, parklarda veya yerleşim alanları içindeki diğer sakin olması gereken gürültüye duyarlı alanlarda (hastane, okul ve benzeri) ve diğer gürültülü yoğun bina ve alanlarda insanların maruz kaldıkları çevresel gürültüler ile titreşimin yapılarada oluşturduğu hasarlara ilişkin esas ve kriterleri kapsar (m.2/I).

Gürültünün değerini (ses şiddet seviyesini), desibel (dB(A)) belirlemektedir. Yönetmeliğin 4. maddesine göre, dB, "Birbirinden merteye farklılıkları gösteren, nicelikleri anlamlı olarak ifade etmede kullanılan logaritmik bir ölçüğü", dBA ise, "İnsan işitme sisteminin en çok duyarlı olduğu orta ve yüksek frekanslara daha fazla ağırlık veren bir ses düzeyi ölçütünü (A ağırlıklı ses düzeyi olarak tabir edilen dBA, gürültünün etkilenim değerlendirilmesi ve kontrolünde yaygın olarak kullanılır)" ifade eder.

Yönetmelikte, sportif faaliyetlerden ve spor tesislerinden kaynaklanan gürültüler hakkında özel düzenlemeler getirilmemekle birlikte, yönetmelik hükümlerinin, kaynağı spor olan gürültülerde de kıyasen uygulanması mümkündür; ancak bazı durumlarda, yönetmelik hükümleri uygulanamaz. Örneğin, yönetmeliğin 5/e maddesine göre, oturma alanları ve yakın çevresi ile gürültüye duyarlı alanlarda deniz motoru, motosiklet veya herhangi bir motorlu araçta deneme çalışmaları yapmak yasaktır; ancak bu hükmün, motosiklet yarışlarında da aynen uygulanması mümkün değildir. Çünkü

⁵⁸ Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.416, kn.147; Smollich, s.35.

⁵⁹ Söz konusu yönetmelik, 11.12.1986 tarih ve 19308 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Gürültü Kontrol Yönetmeliği'ni yürürlükten kaldırmıştır.

yönetmeliğin bu maddeyi düzenlemekteki amacı, trafikteki gürültüleri önlemektir. Trafikte seyretmeyen, özel pistlerde icra edilen motosiklet yarışlarında da, bu hükmün uygulanması, hükmün konuluş amacıyla bağdaşmamaktadır. Benzer şekilde, Yönetmeliğin 24. maddesindeki, deniz, göl veya başka su yolları ulaşım araçlarının çevresel gürültü düzeyi en yakın sahil şeridinde, bu Yönetmeliğin 20 nci maddesinin (a) bendi çerçevesinde yapılan değerlendirme sonuçlarına göre $L_{gündüz}$ 65 dBA ve L_{gece} 55 dBA sınır değerlerini aşamaz hükmünün de, deniz motorlarının sportif amaçlı kullanımı söz konusu olduğunda da uygulanabilmesi kanaatimizce mümkün değildir.

Buna karşılık, yönetmeliğin 28. maddesinde Tablo-8'de gösterilen ve yerleşim bölgelerindeki eğitim yapıları içerisinde yer alan spor salonlarının iç mekanlarında, izin verilen gürültü seviyesi 55 dB(A) olarak belirtilmiştir; bu düzenleme, spor salonlarında bulunan (sporcu, seyirci gibi) kişileri gürültüye karşı korumak için getirilmiş olup, spor salonunun dışında kalanların katlanmaları gereken gürültü seviyesini göstermez. Ancak, yönetmeliğin 27. maddesindeki, *“Üzeri ve etrafı fiziksel olarak açık ve yarı açık olan bahçeli gazino, dans salonları, lunaparklar, animasyon ve eğlence merkezleri, fuar, piknik yerleri, açık hava sinemaları, lokantalar, kahvehane ve dükkanlar gibi kamuya açık yerler ile diskotek, kulüpler, barlar, restoran ve düğün salonları gibi kapalı ve/veya yarı açık olan yerlerde elektronik olarak yükseltilmiş müzik ve her türlü ses kaynağının tam yükte çalışması durumunda eğlence yerlerinde, bu Yönetmeliğin 20 nci maddesinin (a) bendi çerçevesinde yapılan değerlendirme sonuçlarına göre, çevreye yayılan gürültü düzeyi L_{eq} cinsinden ölçülen mevcut arka plan gürültü düzeyini 5 dBA'dan fazla aşamaz. Ayrıca, söz konusu eğlence yerlerinin bu Yönetmeliğin 31 inci maddesine ekli Tablo-12 de verilen gürültüye duyarlı alanların bitişiğinde, alt ve üstünde bulunması halinde 28 inci maddeye ekli Tablo-8 de verilen iç mekan gürültü düzeyi sınır değerlerini sağlaması zorunludur. Çevresel gürültü düzeyi ölçümleri gürültü kaynakları en yüksek düzeyi verecek durumda ve tümünün aynı anda çalıştırılması koşulunda yapılmalıdır.”* hükmünün, spor tesislerinden kaynaklanan gürültülerde kıyasen uygulanabilmesi mümkündür. Çünkü, maddede sayılan gürültü kaynakları ve gürültü seviyesi, sportif faaliyetler sebebiyle ortaya çıkan gürültülerle benzer özellikler taşımaktadır.

Benzer bir hüküm, yönetmeliğin 5/f maddesinde öngörülmüş olup, model deniz motorları, model uçaklar gibi model araçları; oturma alanları ve yakın çevresi ile gürültüye duyarlı ve kamuya açık alanlarda 20.00-06.00 saatleri arasında çalıştırmak ve çalıştırılmasına izin vermek yasaktır.

Yine sportif amaçlı kullanılan⁶⁰ ve bina içi ve dışı dahil olmak üzere konut alanlarında ve diğer gürültüye duyarlı alanlarda, gürültü rahatsızlığına sebep olacak şekilde bazı araçların (örneğin, çim biçme makinesi, koşu bandı), 19.00-07.00 saatleri arasında çalıştırılması veya çalıştırılmasına izin verilmesi de yasaktır (m.5/g).

Görüldüğü gibi, Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği'nden, sportif faaliyetlerden kaynaklanan gürültülerin önlenmesi için yararlanılması mümkündür. Bunun için, değişik maddelerden kıyasen yararlanılarak, öncelikle spor tesisinin bulunduğu yere göre (yerleşim alanı, sanayi bölgesi, karma bölge, kırsal bölge gibi) gürültü sınır değerleri belirlenmeli, daha sonra da bu bölgelerde günün değişik saatlerine göre gürültü sınır değerleri tespit edilmelidir. Yönetmeliğin, trafikten kaynaklanan gürültü sınır değerlerini gösteren Tablo-6'da, gündüz (07.00-19.00) için belirlenen gürültü değerinin, akşamları (19.00-23.00) 5 dB(A) daha düşük, geceleri ise (23.00-07.00) 10 dB(A) daha düşük olarak tespit edilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Benzer bir düzenleme, spor gürültüleri bakımından da öngörülebilir. Buna göre, bölgenin özelliği de dikkate alınarak gündüz için 60 dB(A) olarak belirlenecek spor gürültüleri, akşamları 55 dB(A)'yı, geceleri ise 45 dB(A)'yı geçmemelidir.

Ancak, yönetmelikte öngörülen faaliyetlerin ve bu faaliyetler için öngörülen gürültü değerlerinin, kıyasen sportif faaliyetler ve ondan kaynaklanan gürültüler için de uygulanmasının, etkin bir koruma gerçekleştiremeyeceği kanaatindeyiz. Bu sebeple, yönetmelikte, sportif faaliyetler için uygulanacak özel hükümler getirilerek değişiklik yapılmalıdır. Bu konuda, Almanya'da yürürlükte olan Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği'nin örnek olarak alınabileceğini düşünüyoruz.

bb. Diğer Müdahaleler

Sportif faaliyetlerden kaynaklanan gürültü dışındaki diğer çevreye etkili müdahalelerin neler olduğunu, Medenî Kanunumuzun taşınmaz malikinin sorumluluğunu doğuran müdahaleleri düzenleyen 737. maddesinden yararlanarak tespit edebiliriz. Maddenin ikinci fıkrasında sayılan,

- hoşgörülebilecek dereceyi aşan duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartmak,

⁶⁰ Sportif amaçlı tesisler ticarî işletme şeklinde olabileceği gibi, dernek faaliyetlerinin yürütülmesi için veya kamusal amaçlarla işletilen tesisler de olabilir (Smollich, s.23).

- gürültü ve sarsıntı yaparak rahatsızlık vermek,

şeklindeki müdahale türlerinin ortak özelliği, ya maddî bir varlıklarının bulunmaması ve sadece çevrede oluşturdukları etkilerin hissedilmesi (gürültü, sarsıntı, koku gibi) ya da çok küçük de olsa maddî bir varlıklarının bulunmasıdır (duman, buğu, kurum, toz gibi).

Fıkranın “*özellikle*” kelimesiyle başlaması, bu tür müdahalelerin örnek kabilinden sayıldığını belirttiğinden, tekniğin gelişmesiyle ortaya çıkabilecek hoşgörü sınırlarını aşan başka fiiller de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bu nedenle ısı, ışık, ışın (röntgen ışınları), nükleer veya kimyasal etkileşimler, tele ses, elektromanyetik titreşimler, iyonize edilmiş ışınlar, elektrik dalgaları, görüntü dalgaları gibi komşulara rahatsızlık verebilecek müdahaleler de, Medenî Kanun’un 737. maddesine sokulabilir. Kanunkoyucu, sadece en önemli müdahaleleri örnek olarak belirtmiş, bunlar dışındakileri uygulamanın gelişmesine bırakmıştır; fakat, örnek olarak belirtilenlerin kontrol edilemez ve öngörülemez bir şekilde çok geniş bir alana yayılabilme özellikleri, maddede sayılmayan müdahaleleri tespit etmek için de kullanılması gereken kriterlerdir. Şüphesiz, bu çevre etkileri yanında başta Anayasa olmak üzere, diğer kanun ve yönetmelikler ile örf ve âdetten kaynaklanan sınırlamalar da dikkate alınmalıdır.

Buna göre, bir spor tesisinden veya sportif faaliyetten çevreye duman, buğu, is, kurum ve toz, su ya da diğer sıvılar, koku, yer sarsıntısı, ışık, kıvılcım, sıcaklık ve benzeri etkilerde bulunularak zarar veriliyorsa, bunların da Çevre Kanunu’na göre tazmin edilmesi mümkündür. Hipodromların çevresinde atların sebep olduğu kötü kokular, futbol stadlarını aydınlatmada kullanılan projektörler, motorlu su sporlarında araçlardan suya sızan petrol ürünleri, bazı sporlarda ortaya çıkan sarsıntılar gibi müdahaleler bunlara örnektir.

c. Hukuka Uygun Fiillerden Sorumluluk

Bir fiil hukuka aykırı olarak kabul edilmesine rağmen, hukuka uygunluk sebebi mevcutsa, kirliten, Çevre Kanunu’nun 28. maddesine göre sorumlu tutulamaz. Fakat, Çevre Kanunu’nda hukuka uygunluk sebepleri ayrıca düzenlenmemiştir. Bu yüzden, sportif faaliyetler sebebiyle ortaya çıkan çevre kirliliklerinde, hangi hâllerin hukuka uygunluk sebebi sayılacağı konusunda, Medenî Kanun’da ve Borçlar Kanunu’nda düzenlenen hukuka uygunluk sebepleri dikkate alınmalıdır. Çevre hakkının, aynı zamanda bir kişilik hakkı

olarak da değerlendirilmesi gerektiğinden, Medenî Kanunumuzun 24. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen hukuka uygunluk sebeplerinin (çevre hakkı zedelenen kimsenin rızasının, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yararın ya da kanunun verdiği bir yetkinin kullanılmasının); aynı şekilde, çevre kirlenmesi haksız bir fiil de teşkil ettiğinden, Borçlar Kanunu'nun 52. maddesinde belirtilen hukuka uygunluk sebeplerinin (meşru müdafanın, ıztırar hâlinin, kendi hakkını savunmanın) bulunması durumlarında, Çevre Kanunu'nda yer alan sorumluluk bakımından da, hukuka aykırılığın oluşmasının engellendiğinden söz edilebilecektir⁶¹.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre hukuka aykırılık, sorumluluğun bir unsuru olduğundan, hukuka uygun sportif faaliyetler yüzünden meydana gelen zararlardan dolayı kirlen bu hükme dayanılarak sorumlu tutulamaz.

Türk Hukukunda, 4721 sayılı Medenî Kanunumuzun kabulünden önce, Alman Hukukundan farklı olarak⁶² kirlenmenin hukuka uygun fiillerinden de sorumlu tutulacağına ilişkin açık bir hüküm bulunmamaktaydı. Bu yüzden, bir kanun boşluğu olduğundan söz edilse bile, hukuka uygun bir şekilde gereken izin ve ruhsatları alarak faaliyette bulunan bir işletmenin, çevreye verdiği zararlardan sorumlu tutulamayacağı; kişilerin, çevre kirliliğine katlanma fedakârlığında bulunmak zorunda oldukları ifade edilmekteydi⁶³.

⁶¹ Doktrinde, Medenî Kanunumuzun 24. maddesinin ikinci fıkrasında, hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilen zarar görenin rızasının, Çevre Hukuku bakımından geçerli olmayacağı, zarar görenin çevrenin kirlenmesine rıza göstermesinin kamu düzenine ve kişilik haklarına (TMK.m.23; BK.m.19 ve 20) aykırı olduğu ifade edilmiştir. Bu bakımdan, kirlenmenin hem kusurlu hem de kusursuz sorumluluğu bakımından zarar görenin, kirleneni, çevre kirlenmesinden dolayı hiçbir şekilde sorumlu tutmayacağını taahhüt etmesi, zarar görenin rızası olarak değerlendirilmeli; ancak, kamu düzenine ve kişilik haklarına aykırı olduğundan geçersiz sayılmalıdır (Ertaş, Çevre, s.98; Gökyayla, s.294; Oğuzman/Öz, s.637).

⁶² Alman Hukukunda iki şartın bir arada bulunması hâlinde kirlen, hukuka uygun davranışlarından da sorumlu tutulmaktadır: Hukuka uygun şekilde gerçekleşen kirlenme önemli bir ağırlıkta (taşkın nitelikte) olmasına rağmen, olayın özelliğine göre kirlendenden alınması beklenen tedbirlerle kirlilik önlenilecek durumdaysa (kirlilik kaçınılmaz değilse), kişiler önleme ve durdurma davası açabilirler. Ancak hukuka uygun ve kaçınılmaz bir kirlilik söz konusuysa, kişiler kirliliğe katlanmak zorunda olduklarından, önleme ve durdurma davası açamazlar; fakat, uğradıkları zararın hakkaniyete uygun bir şekilde denkleştirilmesini talep edebilirler (BGB § 906; BImSchG § 14).

⁶³ Ertaş, Çevre, s.122; Zarar verenin, kendisine yetkili makamlarca verilen ruhsatla uyumayan bir davranışta bulunmadığını göstermesi durumunda, sorumluluğu da söz konusu olmamaktaydı. Çünkü, çevresel faaliyetler konusundaki izin ve ruhsatlar, yetkili

Hukuka uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklar (çevre etkileri) konusunda önceki Medenî Kanunumuz bakımından tartışılan fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi, yeni Medenî Kanunumuzun 730. maddesinin ikinci fıkrasında kanunî bir düzenlemeye kavuşmuştur. Dolayısıyla, bir tesisin veya taşınmazın sportif amaçlı kullanılması sebebiyle çevre kirliliği oluşmuşsa, kirlitenin fiili hukuka aykırı olmasa bile, hâkim, yerel âdete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan zararların, uygun bir bedelle denkleştirilmesine karar verebilecektir. Ancak, kanaatimizce, taşınmazın kullanılması sebebine dayanmayan veya taşınırlardan doğan sportif kaynaklı çevre kirliliklerinde, Medenî Kanun'un 730. maddesinin ikinci fıkrası hükmünün kıyasen uygulanması suretiyle, yerel âdete uygun ve kaçınılmaz çevre zararları için denkleştirme istenebilmesi mümkün değildir. Kişilerin hukuka uygun fiillerinden sorumlu olmalarını, hukuk sistemi çok istisnai hâllerde kabul ettiği için, böyle bir sorumluluğu öngören düzenlemelerin kıyas yoluyla başka durumlarda da uygulanmasına imkân sağlanmamalıdır. Her ne kadar Çevre Kanunu'nun düzenlediği sorumluluk ile Medenî Kanunumuza göre taşınmaz malikinin sorumluluğunun dayandığı temel, esasta aynı olmasına rağmen, Çevre Kanunu'nun 28. maddesi için de benzer bir düzenleme yapılmaya kadar, hukuka uygun ve kaçınılmaz çevre zararlarının denkleştirilmesi mümkün olamayacaktır. Bu sebeple, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin, hukuka uygun ve kaçınılmaz çevre zararlarında denkleştirme sorumluluğunu da kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Çevreyi hukuka uygun ve kaçınılmaz olarak kirliten kişi aleyhine, Borçlar Kanunu'nun 54. maddesinde düzenlenen hakkaniyet sorumluluğunun

makamların kirleticilerin toplam miktarını ve bunların aşırı bir zarara sebep olmayacakları sınırı belirleme amacını gütmektedir. İdarenin bu tespitine rağmen, yapılan faaliyet bir zarara sebebiyet verirse, hukukun çizdiği sınırlar içerisinde kaldığı hâlde bir zarara sebep olan kişinin sorumluluğundan da söz edilemez. Fakat bunun için, ruhsat ve izinlerin kanunlara uygun olarak verilmiş olması ve faaliyet sahibinin, ruhsatta belirtilen tüm hususlara uyumuş olması gerekmektedir (Turgut, s.495-496).

Ancak, idare tarafından verilen ruhsata bağlı olarak faaliyette bulunan bir taşınmazdan kaynaklanan zararların, uygun tedbirlerle önlenmesi de mümkün değilse (kaçınılmazsa), bu zararın, Alman hukukunda olduğu gibi fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi çerçevesinde karşılanması gerektiği de savunulmaktaydı (Ulusan, İlhan: Medenî Hukukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, İstanbul 1977, s.193-197, dn.101).

Bu konudaki değişik görüşler için bkz. Ulusan, Fedakârlığın Denkleştirilmesi, s.197; Yavuz, s.42; Akipek, s.18; Ateş, s.77; Ulusan, YD, s.66, 76; Tandoğan, s.45-46; Ertaş, Çevre, s.123-124.

şartlarının gerçekleşmesi durumunda, ancak bu maddeye göre hakkaniyet gereği bir tazminata hükmedilebilir. Bu maddenin, haksız fiillerin bir unsurunun oluşmadığı diğer hâllerde de uygulanabileceği kabul edilirse⁶⁴, hukuka aykırılık unsurunun eksik olduğu (hukuka uygun ve kaçınılmaz çevre kirliliğinin bulunduğu) ve zarar verenin mal varlığı durumu ile zarar görenin mal varlığı durumu kıyaslandığında, zararın tazmin edilmemesinin hakkaniyete aykırı görüldüğü çevre kirlenmesi hâllerinde bu hüküm uygulanabilir.

2. Zarar

a. Genel Olarak

Kirletenin, çevreyi kirleten sportif faaliyetlerinden sorumlu tutulabilmesi için, söz konusu fiilin bir zarara yol açması da gerekmektedir; başka bir ifadeyle, ortada tazmini gereken bir zarar yoksa, kirletenin sorumluluğundan da söz edilemez.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesi kapsamına giren zararlar bakımından bir ayırım yapılmadığından, buradaki zarar, Borçlar Kanunu'nda yer alan genel hükümlerden hareketle belirlenmelidir. Buna göre, çevreyi kirletici faaliyet sonucunda ya doğrudan ya da dolaylı olarak bir zarar doğmalıdır. Böylece, Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre sorumlu tutulan kirletenden, maddî zarar olarak fiilî zarar, yoksun kalınan kâr, cismanî zararlar, destekten yoksunluk zararı, cenaze masrafları ile manevî zarar talep edilebilir⁶⁵.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde, çevrenin kirlenmesinden ve bozulmasından doğan zararlardan söz edilmektedir. Bu nedenle zarar, çevre kirlenmesinden doğmuş olmalıdır. Çevre kirliliğinin ne olduğu ise, Kanunun tanımları içeren 2. maddesinin (c) bendinde tanımlanmıştır. Buna göre; "*Çevre kirliliği, insanların her türlü faaliyetleri sonucu, havada, suda ve toprakta meydana gelen olumsuz gelişmelerle ekolojik dengenin bozulması ve aynı faaliyetler sonucu ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların çevrede meydana getirdiği arzu edilmeyen sonuçları ifade eder.*"⁶⁶.

⁶⁴ Bu görüş için bkz. **Ertaş**, Çevre, s.123-124.

⁶⁵ **Sirmen**, ABD, s.28; **Sirmen**, AÜHFD, s.299; **Oğuzman/Öz**, s.636; **Akınal**, s.744; **Yavuz**, s.42; **Ateş**, s.77; **Tandoğan**, s.46; **Akıpek**, s.18; **Ertaş**, Çevre, s.118; **Çörtoğlu**, s.90; **Şenol**, s.194; **Gökdayı/Topçuoğlu**, s.153; **Yongalık**, s.42 vd.; **Gökyayla**, s.295; **Acabey**, s.94.

⁶⁶ Buradaki sayma sınırlı olarak kabul edilmemeli, ışın, titreşim, duman, is, toz, buhar ve ısı gibi etkenlerin, havada, toprakta ve suda olumsuz gelişmelere sebep olduğu durumlarda

Görüldüğü gibi hükümde, sadece maddî müdahalelerden kaynaklanan zararlara yer verilmiştir. Türk ve İsviçre çevre hukukları, insanın yaşamaya karar vererek yerleştiği, yaşaması için gerekli değişiklikleri yaptığı, fizikî ve kimyevî yollarla doğal dengenin bozulmaya başladığı suni çevreyi esas aldıklarından, bu çevrenin sadece maddî (olumlu) müdahalelerle kirlenmesi düzenlenmiştir; olumsuz müdahaleler ve manevî müdahaleler de çevre zararlarına sebep olabilirlerse de, Kanunda açıkça belirtilmemişlerdir. Ayrıca, bu müdahalelerin hukuka aykırı olup olmadıklarını gösterecek standartların bulunacağı yönetmelik, çıkarılması gereken yönetmelikler arasında sayılmamıştır. Bu yüzden, bu tür müdahalelerden kaynaklanan zararların, Çevre Kanunu'na göre karşılanması konusunda tereddüt bulunmaktadır⁶⁷. Ancak, Çevre Kanunu'nun amacından hareketle, her türlü müdahaleden doğan zararların bu Kanuna göre tazmin edilebileceği sonucuna ulaşmak isabetli olacaktır.

Kanununun 28. maddesinde, zarar konusunda herhangi bir tanım verilmediğinden ya da kapsam gösterilmediğinden, sadece genel olarak zarar sözcüğü kullanıldığından, zarar ve zararın kapsamını mahkemeler belirleyecektir⁶⁸. Mahkemeler, buradaki zararın kapsamını belirlerken, Borçlar Hukukunda yer alan haksız fiil sorumluluğu esaslarına göre sadece insanı dikkate alarak değil, Çevre Kanunu'nun temel amacını ve çevre kavramına getirdiği geniş tanımı da göz önünde bulundurarak, amaçsal yorum çerçevesinde hareket etmelidir⁶⁹.

Medenî Hukuktaki ve Borçlar Hukukundaki genel ilke çerçevesinde, zararın varlığını ve miktarını davacı ispatlamalıdır (TMK.m.6; BK.m.42/1). Ancak bazı durumlarda, davacının zararın varlığını değilse bile bunun miktarını kanıtlaması, çevre kirliliğinin yarattığı karmaşık fiziksel ve kimyasal etkiler sebebiyle çok zor olabilir. Bu durumda, hâkim, zararın

da, çevre kirliliğinin bulunduğu sonucuna varılmalıdır (**Tandoğan**, s.42; **Sirmen**, ABD, s.26; **Akünel**, s.743; **Gemalmaz**, Çevre Hakkı, s.257; **Gemalmaz**, Çevre Koruma, s.330; **Akipek**, s.16; **Ateş**, s.74; **Yongalık**, s.34; **Acabey**, s.90-91).

⁶⁷ **Çörtoğlu**, s.85-86.

⁶⁸ Alman Çevre Sorumluluk Kanunu'nun (UHG) 15. paragrafında, hükmedilecek tazminatın maksimum sınırı, malvarlığına yönelik zararlarda seksenbeş milyon Euro ve (buna ek olarak) kişisel varlığa yönelik zararlarda da seksenbeş milyon Euro olarak belirlenmiştir.

⁶⁹ **Turgut**, s.509; Tazminine hükmedilecek miktarın, zararın miktar ve değerini aşabilmesinin bir çok durumda kabul edildiği belirtilerek, klâsik haksız fiil sorumluluğunun kalıplarını aşan bu olumlu yönün yerinde olduğu ifade edilmiştir (**Turgut**, s.534).

miktarını hayatın normal akışını, yaşam tecrübelerini⁷⁰ ve zarara uğrayanın aldığı tedbirleri dikkate alarak, adalet ve hakkaniyete uygun olarak tespit etmelidir (BK.m.42/II). Burada mahkeme, gerçeğe yakınlık görünüşünün ispatıyla yetinmelidir; bu konuda, bilirkişi raporlarından da faydalanabilir⁷¹. Zarar görenin birlikte kusurunun bulunması da, tazminatın miktarının belirlenmesinde hâkim tarafından dikkate alınmalıdır (BK.m.44/I).

b) Sportif Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevre Zararları

Pistte kayak yapan kayakçı veya maraton koşucusu, ata veya dağ bisikletine binenler çimlere ya da bitki örtüsüne, ağaçlara (vahşi doğaya) zarar verebileceği gibi, yüzme, dalma, yelken, su kayağı gibi bütün su sporları ile sahil şeridinde yapılan uçurtma uçurma ve balon sporları, delta kanatla uçmak gibi sporlar da, deniz hayatına, karadaki hayvan ve bitki dünyasına zarar verebilmektedir. Çok iyi durumda tesisleri bulunmasına rağmen golfçüler ve hatta avcılar da, ağaçlardaki kuşların veya çevredeki canlıların rahatsız olmasına sebep oldukları için doğaya zarar vermektedirler. Sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliği, sporun yapılması sırasında ortaya çıkabileceği gibi, sportif faaliyetin yürütülmesi sırasında gerekli olan bazı tesisler (örneğin kayak sporunda, kayak pistine ilaveten yapılan (spor tesislerinin çevre düzenlemeleri, park alanları, seyirciler için yapılacak tribünler veya sosyal binalar gibi) diğer tesisler) sebebiyle de gerçekleşmektedir⁷².

Bu bakımdan, çevreye zarar verme ihtimali bulunan spor türlerini genel olarak şu şekilde sistematize edebiliriz⁷³:

a) Tesise bağlı spor türleri: Stadyumlarda, salonlarda ve pistlerde yapılan sporlar bu gruba girmektedir. Örneğin futbol, basketbol, golf, pist kayağı, kayakla atlama, otomobil yarışı, bisiklet yarışı, moto-kros gibi. Büyük

⁷⁰ Ertaş, Çevre, s.99; Turgut, s.510; Gökcan, s.78; Özbay, s.43.

⁷¹ Tandoğan, s.49; Akünal, s.745; Yavuz, s.42; Şenol, s.194; Gökdayı/Topçuoğlu, s.155; Ateş, s.78.

Sportif faaliyetler sonucu komşuların arasında çıkan uyumsuzluklarda (komşuluk davalarında), kural olarak bilirkişiye gidilmeksizin karar verilmez; bu, zaman kaybına sebep olabileceği gibi aşırı masrafa da yol açabilir ama tarafların bazı hileli davranışlarının ortaya çıkması tehlikesini önlemek bakımından faydalıdır (Weismann/Spieker, kn.462a).

⁷² Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.52, kn.42a; s.55, kn.47; Taupitz, s.17.

⁷³ Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.52, kn.42a.

bir alanı kaplayan bu tesisler, buldukları bölgelerin tipik özelliklerini değiştirmelerine rağmen, kamu yararı sebebiyle buna izin verilmektedir.

b) Tesise bağlı olmayıp doğal çevrede yapılan spor türleri: Örneğin kayak, ata binmek, dağ bisikleti, yüzmek, dalmak, yelken, sörf, kano, balık avcılığı gibi su sporları da bu gruptadır. Fakat, gerek tesise bağlı spor türleri gerekse doğal çevre içerisinde tesise bağlı olmadan yapılabilen spor türleri arasındaki ayırımın çok da kesin bir ayırım olmadığını ifade etmek gerekir. Zira, ata binmek, yüzmek, moto-kros, futbol gibi bazı sporlar bir tesis içerisinde icra edilebileceği gibi, doğal çevre içerisinde de gerçekleştirilebilir.

Tesise bağlı olmadan doğal çevre içerisinde yapılan spor türlerinin çekiciliği, spor yaparken doğal çevrenin de zevkine varılmasıdır; bunun yanında macera ve risk faktörü de önem taşımaktadır⁷⁴. Ancak kayak, ata binmek, bisiklet yarışı gibi bu tür sporlarda, doğayla iç içe olmanın etkisiyle, çimlerin çiğnenmesi, gürültü çıkarılması, hayvanlara ve bitki örtüsüne, ağaçlara zarar verilmesi gibi doğaya zararlı bir takım etkilerde bulunulur. Bu zararlı etkilerin hiç gerçekleşmemesi mümkün olmamakla birlikte, mümkün olduğunca en az seviyede ortaya çıkması için sporculara ve işletme sahiplerine büyük görev düşmektedir. Zaten bu tür sporların doğa koruma bölgelerinde yapılması da yasaktır; çünkü bölgenin karakterinin değişmesine sebep olabilecekleri gibi (gürültü veya kirlilik sebebiyle canlıların o bölgeden uzaklaşması), bölgenin korunması amacına aykırılık da oluşabilir (örneğin, toprağın korunması gereken bir bölgede yapılan bu tür sporlar, erozyon tehlikesi doğurarak bölgenin toprak durumuna zarar verebilir)⁷⁵.

⁷⁴ **Winkelmann/Wilken**, s.6.

⁷⁵ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.58, kn.51; s.59, kn.52; Çevreyi yukarıda bazıları belirtilen tehlikelerden koruyabilmek için, özellikle Alman hukukunda, orman, doğa, tarım ve su konusunda bir çok özel düzenleme getirilmiştir. Bazı sportif faaliyetlerde bulunmak, kısmen de olsa bu düzenlemelerle doğrudan sınırlandırılmıştır. Örneğin ormana giriş yasağı sayesinde, ormanda ve doğada spor yapılabilmesi tamamen yasaklanabileceği gibi, izin alınmasının öngörülmesi hâlinde de sınırlandırma söz konusudur. Kullanılması doğaya zarar veren spor alet ve araçlarının satılmasının sınırlandırılması da tartışılan bir konudur (**Weisemann/Spieker**, kn.433); **Winkelmann/Wilken**, s.6.

Alman Hukukunda, sportif faaliyetlerden kaynaklanan zararların, tehlike sorumluluğuna ilişkin hükümler çerçevesinde giderilmesine ilişkin mahkeme kararları bulunmaktadır. Örneğin, bir kürek kulübü, Rhein nehrindeki bir adacık çevresinde 30 yıldan beri kürek sporu yapmaktadır; bu yıllar içerisinde kuş sayısı da sürekli olarak artmasına rağmen, 1988 yılında idarenin kürek sporunun kuşları rahatsız ettiği iddiasında bulunması üzerine, Mainz İdare Mahkemesi kulüp aleyhine olumsuz bir hüküm vermiştir. Aynı şekilde

Tüm yüzme çeşitleri, suda oynanan top oyunları, dalma, buz pateni, buz hokeyi, yelken, sörf, motorlu su sporları gibi suda yapılan sporların bir kısmı tesis gerektirmediği gibi, bir kısmı alet kullanılarak, bir kısmı ise aletsiz icra edilir. Tesis gerektirmeyen bu spor türlerinin, kamuya açık sularda (denizlerde, göllerde, nehirlerde) icrası, kamu yararı bulunması şartıyla serbesttir. Bu sporlar su yüzeyinde veya altında icra edilmelerine rağmen, kullanılan deniz araçlarının kıyılara bağlanması veya seyircilerin seyretmelerine imkân sağlayan alanların oluşturulması sebebiyle, karayla da bağlantıları bulunmaktadır⁷⁶. Bu sebeple bu sportif faaliyetler, hem toprağa ve suya ve hem de havaya zarar verebilirler.

Havada icra edilen spor türleri de paraşütle atlama, yamaç paraşütü, delta kanat, uçurtma uçurma, model uçak ve uçak gösterileridir; bunlar da her ne kadar havada yapılsa da, karayla sıkı bir bağlantıları bulunmaktadır. Bu sporlarda da, uçakların iniş ve kalkışları veya sporcuların havalanmaları ve yere inmeleri sırasında, özellikle gürültü sebebiyle- çevreye (hayvan ve bitki dokusuna) zarar verici etkiler doğmaktadır⁷⁷.

Ortaya çıkan bu çevre etkilerinin, kişilere olduğu kadar, doğaya da (toprağa, suya, havaya) zarar verdiği görülmektedir. Doğanın zarara uğratılması, kamu düzeninin korunmasının gerekmesi sebebiyle, çevre uyumsuzluklarında kamu hukukunun da devreye girmesini gerektirir; özel hukuk bu konuda yeterli koruma imkânı sağlamamaktadır⁷⁸. Çevreye ve doğaya zarar veren müdahaleler, somut olayın özelliklerine göre açıkça birbirinden

Kassel İdare Mahkemesinin 1987 yılında verdiği bir kararda da, 21 yıldır devam edilen Moto-kros organizasyonlarının da, ezilen çimenlerin her yıl yeniden yetişmesine, buğday tarlalarının her yıl yüksek ürün vermesine ve ormandaki canlıların artış göstermesine rağmen, doğaya zarar verdiği hükmedilmiştir. Buna karşılık, Koblenz İdare Mahkemesi, motorla çalışan su ulaşım araçlarının suya inmeleri için yapılan platformun, sudaki balıklara zarar vermediğine karar vererek farklı bir sonuca ulaşmıştır (**Weisemann/Spieker**, kn.434-436).

⁷⁶ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.60, kn.54; **Weisemann/Spieker**, kn.432.

⁷⁷ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.62, kn.59; **Weisemann/Spieker**, kn.432, 438; **Taupitz**, s.18.

⁷⁸ Borçlar Kanunumuzun 41 ve devamı maddelerinde düzenlenen haksız fiil hükümlerine göre sorumlulukta, doğaya verilen zararların tazmini mümkün değildir; çünkü bu hükümlerde, korunması gereken hukuki varlıklar arasında doğa ifade edilmemiştir. Aynı şekilde, Alman Medenî Kanunu'nun haksız fiil sorumluluğunu düzenleyen 823 ve devamı paragraflarına göre de doğanın korunması mümkün değildir (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.416, kn.148).

ayrılmaz şekilde özel hukuk malvarlıklarının da zarara uğratılmasına neden olabilmektedir; örneğin kayak yapan bir kişinin sebep olduğu çığ başkalarının ölmesine veya yaralanmasına ya da evlerinin zarara uğramasına sebep olabildiği gibi doğaya da zarar vermektedir. Bunun gibi, ata binen kişi, bir çiftçinin tarlalarını veya ekinlerini çiğneyebilir ya da sörf yapan bir kişi, özel bir balık yetiştirme çiftliğindeki balıklara zarar verebilir⁷⁹. Bu gibi durumlarda, hem özel hukuk ve hem de kamu hukuku düzenlemeleri dikkate alınarak, ortaya çıkan zararlar tazmin edilmelidir.

3. Nedensellik Bağı

Sportif faaliyetler sebebiyle çevreyi kirletenin kişilere karşı sorumlu olabilmesi için, hukuka aykırı fiilin ve çevre kirlenmesinden doğan bir zararın varlığı yeterli değildir; aynı zamanda, kirletenin hukuka aykırı fiili ile gerçekleşen zarar arasında uygun sebep sonuç ilişkisi de (illiyet bağı-nedensellik bağı) bulunmalıdır.

Sorumluluğu gerektiren nedensellik bağının bulunup bulunmadığı araştırılırken, sadece mantık kuralları değil, günlük hayat tecrübeleri ve hayatın normal akışı da dikkate alınmalıdır⁸⁰. Nedensellik bağının tespitinde ispat güçlükleri yaşanabileceğinden, mahkemeler bu konuda filî karineler kabul edebilir⁸¹ ve nedensellik bağının gerçeğe yakın görülmesinin kanıtlanmasıyla yetinebilir⁸².

Nedensellik bağının bulunduğu ispatı, Medenî Kanunumuzun 6. maddesinde öngörülen hüküm gereğince, kural olarak davacıya düşmektedir. Ancak, bu sonuç Çevre Kanunu'ndan doğan sorumluluklar bakımından geçerli değildir; çünkü, Çevre Kanunu'nun gerek 3. maddesinde gerekse 28. maddesinde davacıdan, davalının kusurunu ispatlaması beklenmemektedir. Bu yüzden, davacıdan, nedensellik bağının varlığını ispatlamasını beklemek Kanuna uygun değildir; davacı, davalının sportif bir faaliyet sebebiyle çevre kirlenmesine neden olduğunu ve uğradığı zararı ispatladıktan sonra, bu iki

⁷⁹ Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.416, kn.148; Weisemann/Spieker, kn.438; Taupitz, s.18.

⁸⁰ Ertaş, Çevre, s.102; Oğuzman/Öz, s.637; Gökdayı/Topçuoğlu, s.156; Ryffel, s.176.

⁸¹ Bu konuda karşılaştırmalı hukuk bakımından ayrıntılı bilgi için bkz. Turgut, s.512 vd.

⁸² Tandoğan, s.50; Akünal, s.745; Sirmen, AÜHFD, s.299-300; Sirmen, ABD, s.29; Turgut, s.514; Akipek, s.19; Gökdayı/Topçuoğlu, s.156; Yongalık, s.100; Acabey, s.94; Şenol, s.194; Taupitz, s.31.

unsur arasında nedensellik bağının bulunduğu fiilî karine olarak kabul edilmeli ve davacı, nedensellik bağının varlığını ispat külfetinden kurtarılmalıdır⁸³.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesindeki sorumluluk bakımından, nedensellik bağının türü de önem taşımaktadır. Zira çevre kirliliği, bir çok durumda, birden fazla kirletenin aynı anda gerçekleşen fiillerinden doğmaktadır. Ortak illiyet ve yarışan illiyet hâllerinde, sorumlular tam teselsül hükümlerine (BK.m.50) göre sorumlu tutulur. Sorumlunun tam ya da eksik teselsül olması, zarar görenin durumunu etkilemez; teselsülün türü, sadece failer arasındaki ilişki bakımından önemlidir. Zira, zarar verenler tam veya eksik teselsül hükümlerine göre sorumlu olsalar da, zarar gören, zararının tamamını herhangi bir failden isteyebilir⁸⁴. Alternatif illiyet durumlarında ise, fiiller arasında bir birlik olması şartıyla her fail zararlı sonuçtan sorumlu tutulabilir; dolayısıyla, burada da müteselsil sorumluluk söz konusudur⁸⁵.

Nedensellik bağının kesilmesi, genel hükümlerde olduğu gibi, Çevre Kanunu'nun 28. maddesi bakımından da sorumluluğu ortadan kaldırır. Buna göre, mücbir sebep, zarar görenin veya üçüncü kişinin ağır kusuru nedensellik bağını keser ve kirleten sorumlu olmaktan kurtulur⁸⁶. Bu gibi durumlarda, nedensellik bağını kesen sebeplerin varlığını davalı kanıtlamak zorundadır.

⁸³ **Ertaş**, Çevre, s.102; **Oğuzman/Öz**, s.637; **Herrmann**, Elke: Der Störer nach § 1004 BGB, Zugleich eine Untersuchung zu den Verpflichteten der §§ 907, 908 BGB, Berlin 1987, s.531-532.

Nedensellik bağının ispatlanmasını kolaylaştırmak bakımından, davacıya bazı usûlî olanaklar tanındığı da görülmektedir. Lugano Sözleşmesinin 16. maddesinde ve Alman Çevre Sorumluluk Kanunu'nun (UHG) 8. paragrafında öngörülen bilgi edinme hakkı, böyle bir olanaktır (**Turgut**, s.514-515; **Yongalık**, s.103-104); **Pfeifer**, Thomas: Die Bedeutung des privatrechtlichen Immissionsschutz, Eine Untersuchung zu §§ 1004, 906 BGB, Frankfurt am Main 1987, s.243-247.

⁸⁴ **Ertaş**, Çevre, s.104-105; **Çörtoğlu**, s.91; **Gökdayı/Topçuoğlu**, s.156-157; **Ateş**, s.78; **Gökyayla**, s.296-297.

⁸⁵ **Ertaş**, Çevre, s.104-105; **Gökdayı/Topçuoğlu**, s.157; **Turgut**, s.518; **Yongalık**, s.108; **Herrmann**, s.532-533; **Glaser/Dröschel**, s.170; **Gnaub**, s.67-68.

⁸⁶ Nedensellik bağını kesen sebeplerle sorumluluktan kurtulma yanında, Alman hukukunda, spor sahası işleten kişiler ile komşular arasında sorumsuzluk anlaşması yapılabileceği ve bu sözleşme gereğince, komşuların, spor sahalarından kaynaklanan taşkınlıklara, sözleşme gereği elde edecekleri menfaat (para vs.) karşılığında daha fazla katlanmayı ve zararlarının tazminini (denkleştirme) isteme hakkından vazgeçmeyi yükümlenebileceği kabul edilmektedir (**Halfmann**, s.130-131; Sözleşme örneği için bkz. **Halfmann**, s.147-148.

B. DAVACILAR VE DAVALILAR

1. Davacılar

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde, kimlerin davacı olabileceğine ilişkin herhangi bir sınırlama getirilmemiştir⁸⁷. Bu maddeye göre dava açabilmek için, komşu olmak gerekmez. Kirletenin, çevreyi kirleten fiil veya fiillerinden zarar gören herkes, ister gerçek kişi isterse tüzel kişi olsun, dava açabilir⁸⁸. Fakat, çevrenin kirlenmesi için masraf yapan kamu tüzel kişilerinin, bu davayı açmakta hukukî bir yararları bulunmamaktadır; zira, onların, alacaklarını 6183 sayılı Kanuna göre kolayca tahsil etme imkânları vardır.

Çevrenin kirlenmesi, genellikle belirli bir bölgedeki çok sayıda kişiyi etkilemesine rağmen, Türk Hukukunda, Amerikan Hukukunda olduğu gibi "grup (yığın) davası" açma imkânı bulunmadığından, zarara uğrayan kişilerin tek tek dava açmaları gerekmektedir⁸⁹.

2. Davalılar

Çevre Kanunu'nun 28. maddesi bakımından, "komşu"ların değil, çevreyi kirletenler ile çevreye zarar verenlerin sorumluluğu söz konusudur⁹⁰. Bu hükme göre, çevre kirlenmesinden sorumlu olan kişi, çevreyi kirletendir⁹¹.

⁸⁷ Çörtoğlu, s.92; Ertaş, Çevre, s.106; Şenol, s.195; Yongalık, s.67; Gökyayla, s.303.

⁸⁸ Yavuz, s.43; Ertaş, Çevre, s.106; Şenol, s.195; Turgut, s.522.

Kaboğlu ise (s.69), çevre kirliliği sebebiyle zarar görmeyen kişilerin de dava açabileceği; zira, Çevre Kanunu'nun 30. maddesinin, genel olarak "zarar görme" veya "haberdar olmayı" başvuru yetkisi için ölçüt olarak kabul ettiği görüşündedir. Ancak *Kaboğlu*'nun sözünü ettiği 30. madde, çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan gerçek ve tüzel kişilerin, idarî makamlara başvurarak bu faaliyetin durdurulmasını talep edebilmelerini düzenlemektedir. Dolayısıyla, çevre kirliliğinden zarar görmeyen kişilerin tazminat davası açabilmeleri, haksız fiilin genel kuralları çerçevesinde mümkün değildir; bu kişiler, ancak çevre kirliliği doğuran faaliyetin idarî makamlarca durdurulması talebinde bulunabilirler.

⁸⁹ Tandoğan, s.48; Gemalmaz, Çevre Hakkı, s.273-274; Gemalmaz, Çevre Koruma, s.343; Turgut, s.525-526.

⁹⁰ Tandoğan, s.40; Yavuz, s.43; Çörtoğlu, s.92; Şenol, s.195; Gökyayla, s.297; *Kaboğlu*, s.67; Acabey, s.91.

⁹¹ Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde "çevre kirleten" ve "çevreye zarar veren" ifadelerinin bir arada kullanılması hakkındaki eleştiriler için bkz. Yavuz, s.39.

Aynı Kanunun 2/d maddesine göre ise kirlüten, filleri sonucu⁹² doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine sebep olan gerçek ve tüzel kişileri ifade eder. Bu hükümde, sorumlu olan kişi bakımından gerçek ve tüzel kişi ayrımı yapılmamıştır. Gerçek kişiler gibi, tüzel kişiler de, örneğin bir şirket de, çevreye verdiği zararlardan sorumludur. Buradaki sorumluluk, zararlı kirlenmeye yol açacak özel ağırlıkta tehlike taşıyan bir faaliyete, tesisata veya işletmeye bağlanmadığından, bir gerçek veya tüzel kişinin sportif faaliyetlerle çevreyi kirlletmesi de, onun kirlenmeden kaynaklanan zararlardan sorumlu tutulabilmesi için yeterlidir⁹³. Bu hükme göre sorumlu tutulabilmek için malik olmak veya aynı bir hak sahibi olmak gerekmez. Çevre kirlenmelerinde etkili bir koruma sağlanabilmesi için, sorumlunun şahsı bakımından, isabetli olarak malik ya da zilyet olmak gibi bir kıstas getirilmemiştir⁹⁴. Başka bir ifadeyle, Çevre Kanunu'ndan doğan sorumluluk için önemli olan husus, kirlenmenin, bir gerçek ya da tüzel kişinin fiilinden doğmasıdır; bu kişilerin mülkiyet hakkına mı yoksa şahsî bir hakka mı sahip oldukları önem taşımaz⁹⁵.

Bir kişinin hâkimiyeti alanındaki bir faaliyetin, bu kişinin kişisel bir kusuru bulunmaksızın, çevrenin kirlenmesine sebep olduğu durumlarda (dolaylı zarar), kirlenme bir tesisattan veya işletmeden (örneğin bir spor tesisinden) kaynaklanıyorsa, zarardan işleten sorumludur. İşleten, işletmenin yararına ve hesabına işletildiği, tesisat üzerinde fiilî hâkimiyet kullanan ve tehlikesi de kendisine ait olan kişidir. İşleten; malik, işletme ruhsatı sahibi, âdi kiracı, hasılat kiracısı veya intifa hakkı sahibi olabilir⁹⁶.

Bir kişiye bağlı olarak ona bir hizmet ifasında bulunan kişilerin, örneğin bir spor tesisinde çalışan işçilerin, işverenlerinin kişisel bir kusuru bulun-

⁹² Kanunun sözü edilen 2/d hükmünde “filleri sonucu” ifadesi kullanılsa da, bu deyim, Medenî Kanun’un 730. maddesinde olduğu gibi ihmâlleri de kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır (Tandoğan, s.41; Çörtoğlu, s.90; Yavuz, s.39-40; Ateş, s.76; Yongalık, s.66; Kaboğlu, s.68; Acabey, s.92). Bu nedenle, zarar, failin bir fiili sonucunda ortaya çıkmasa, örneğin failin olumsuz bir davranışı (yapmaması, ihmâl etmesi) sonucunda meydana gelse bile sorumluluğu söz konusudur.

⁹³ Tandoğan, s.41; Sirmen, ABD, s.25; Gemalmaz, Çevre Hakkı, s.257; Gemalmaz, Çevre Koruma, s.330-331; Turgut, s.516; Ateş, s.75; Yongalık, s.65-66; Kaboğlu, s.67-68; Acabey, s.91.

⁹⁴ Ertaş, Çevre, s.72; Gökyayla, s.297.

⁹⁵ Çörtoğlu, s.92.

⁹⁶ Tandoğan, s.41; Sirmen, ABD, s.26; Yavuz, s.40; Gökdayı/Topçuoğlu, s.158; Ateş, s.75; Acabey, s.91.

madan çevreyi kirletmeleri durumunda ise (dolaylı zarar), kirletenin adam çalıştıran sıfatıyla Borçlar Kanunu'nun 55. maddesine göre sorumluluğu ile Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre sorumluluğu arasındaki ilişki belirlenmelidir. Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin ikinci fıkrasında da açıkça ifade edildiği üzere, bu madde kirletenin genel hükümlere göre tazminat sorumluluğunu ortadan kaldırmaz ve mağdur açısından hakların yarışmasından söz edilir. Dolayısıyla, bir kimsenin, yanında çalıştırdığı kişinin çevreyi kirleten fiilinden dolayı, adam çalıştıran sıfatıyla sorumluluğu da devam etmektedir. Ancak, adam çalıştıran sıfatıyla sorumlulukta, adam çalıştıran, bu zararın gerçekleşmemesi için hâl ve şartların gerektirdiği bütün dikkat ve özeni gösterdiğini veya gösterse bile zararın gerçekleşmesine engel olamayacağını ispat ederse sorumluluktan kurtulabilir (BK.m.55/I, c.2). Buna karşılık, Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre, kirletenin sorumluluktan kurtuluş imkânı bulunmamaktadır. Bu durumda, bu kişilerin Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre de sorumlu olmaktan kurtulabilme imkânlarının bulunup bulunmadığı sorunu ortaya çıkmaktadır.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde, "*çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler ... sorumludurlar.*" ifadesi bulunmaktadır. Buradan hareket edilerek dar bir yorum yapılması ve adam çalıştıranların, kurtuluş imkânından yararlanarak Çevre Kanunu'na göre sorumluluktan kurtulmalarının mümkün olduğu görüşü savunulabilir. Ancak bu sonucun, Çevre Hukukundaki sorumluluğun genişletilmesi ve ağırlaştırılması eğilimine uygun olmadığı, bu nedenle adam çalıştıran sıfatıyla sorumlu tutulsa bile, bu kişilerin Borçlar Kanunu'nun 55. maddesinde yer alan kurtuluş imkânından faydalanamamaları gerektiği sonucuna varılmıştır⁹⁷. Aynı sonuç, hayvan tutucusu, aile başkanı, bina ve yapı eseri maliki sıfatıyla sorumlulukta da geçerlidir. Burada, çevre kirlenmesinden dolayı adam çalıştıran sıfatıyla sorumlu olmak için, 27.3.1957 tarihli 1/3 sayılı Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı'ndan hareketle, çalıştırılan işçinin çevre kirlenmesine neden olan fiilinde kusurunun bulunması gerekmez⁹⁸.

Tüzel kişilerin, organlarının çevreyi kirleten fiillerinden doğan zararlar bakımından, organlarının kusurlu olmalarının gerekip gerekmediği konusunda

⁹⁷ **Ertaş**, Çevre, s.115; Çevre Kanunu'nun kurtuluş imkânı tanımayan 28. maddesi (eski 3/f) yerine, kirlenme, yardımcı kişilerin eyleminden ileri gelse bile, Borçlar Kanunu'nun 55. maddesindeki adam çalıştıranın sorumluluğunu tercih etmek için bir neden bulunmamaktadır (**Tandoğan**, s.52).

⁹⁸ **Ertaş**, Çevre, s.116.

da benzer bir tartışma ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir dernek yönetim kurulunca karar alınarak düzenlenen spor etkinliğinden çevrenin kirlenmesi sonucu doğmuşsa, ortaya çıkan zararlardan kim/kimler sorumlu tutulacaktır? Medenî Kanunumuzun 50. maddesinde, tüzel kişilerin, organlarının fiillerinden sorumlu oldukları; bu organlarının kusurlu olmaları hâlinde, kendi fiillerinden bizzat kendilerinin de (kişisel olarak) sorumlu tutuldukları açıkça ifade edilmiştir. Buradan hareket edilerek, tüzel kişilerin, organlarının fiillerinden kusursuz olarak sorumlu olabilmeleri için, organlarının bu fiillerinde kusurlu olmaları gerektiği sonucuna varılmıştır⁹⁹. Ancak, Çevre Hukuku açısından bu yorumun isabetli olmadığı ve adam çalıştırmanın fiili ile aynı sonuca ulaşılması gerektiği doktrinde ileri sürülmektedir¹⁰⁰.

Bu konudaki diğer bir görüşe göre ise, tüzel kişinin, organının fiilinden sorumlu tutulabilmesi için organın kusurlu olması gerekmez. Organ kusurlu ise, o da tüzel kişi ile birlikte sorumlu tutulabilir; kusurlu değilse, organın hukuka aykırı eyleminden sadece tüzel kişi sorumlu tutulabilir¹⁰¹. Bu görüş kabul edilirse, organın kusuru olmadan çevre kirlenmesine sebep olan bir fiil işlemesi durumunda, yukarıdaki yorumu yapmaya gerek kalmaksızın, tüzel kişi, organın fiilinden sorumlu olacaktır (TMK.m.50, ÇK.m.28). Bu durumda, organın, çevreyi kirleten fiili kusursuz da olsa, meydana gelen çevre kirlenmesinden Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre tüzel kişi sorumlu tutulabildiği hâlde, organın sorumluluğuna gidilemeyecektir. Organın kusurlu olması durumunda ise, her ikisinin de sorumluluğu söz konusu olacaktır. Kanaatimizce de, bu görüş isabetlidir.

Kirletenin, bir kamu hukuku tüzel kişisi (örneğin, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nce işletilen bir spor tesisi) olması durumunda, sorumluluğun İdare Hukuku hükümlerine göre mi, yoksa Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre mi tespit edileceği konusu üzerinde de durulmalıdır. Bu konuda ileri sürülen bir görüşe göre, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde, özel hukuk ile kamu hukuku tüzel kişileri arasında bir ayırım yapılmamıştır. Bu sebeple, çevreyi kirleten fiillerinden dolayı kamu tüzel kişileri de, Çevre Kanunu'nun

⁹⁹ **Hatemi**, Hüseyin: "Organın Eyleminden Dolayı Tüzelkişiliğin Sorumluluğu", Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler I. Sempozyumu, İstanbul 1980, s.133 vd.

¹⁰⁰ **Ertaş**, Çevre, s.117.

¹⁰¹ **Zevkliler**, Aydın/**Acabey**, M. Beşir/**Gökyayla**, Emre: Zevkliler Medenî Hukuk, Giriş ve Başlangıç Hükümleri-Kişiler Hukuku-Aile Hukuku, 6. Bası, Ankara 1999, s.632; **Zevkliler**, Aydın/**Havutçu**, Ayşe: Yeni Medenî Kanuna Göre Medenî Hukuk (Temel Bilgiler), Ankara 2002, s.167.

28. maddesine göre sorumludur¹⁰². Nitekim Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin bir kararında, Karayolları Genel Müdürlüğü, istisna sözleşmesiyle iş yaptırdığı müteahhidin tesislerinden çıkan toz, is ve dumanlarla çevreyi kirleterek tarım arazilerine verdiği zararlardan dolayı, kirleten sıfatıyla sorumlu tutulmuştur¹⁰³. Görüldüğü gibi Yargıtay, Çevre Kanunu'nun kamu hukuku ile özel hukuk tüzel kişileri arasında bir ayırım yapmadığından hareket ederek, Karayolları Genel Müdürlüğünü 28. maddeye göre sorumlu tutmuştur.

Kanaatimizce de isabetli olan diğer bir görüş ise, benzer bir sorunun, taşınmaz malikinin, taşınmaz taşkın kullanmasından doğan sorumluluğunu düzenleyen Medenî Kanunumuzun 730. (EMK.m.656) maddesinde de bulunduğu ve Yargıtay'ın 11.2.1959 tarihli 17/15 sayılı İçtihadı Birleştirme kararında yukarıdaki görüşten farklı bir sonuca ulaştığından hareket etmektedir. Buna göre, idarenin sorumluluğunu doğuran fiil, idarî bir işleme ya da bir kamu hizmetinin ifasına dayanıyorsa, kamu tüzel kişisi, idare hukuku esaslarına göre idarî yargıda sorumlu olmalı; aksi takdirde, özel hukuk hükümlerine göre, adli yargıda sorumlu tutulmalıdır. Başka bir ifadeyle, idarenin çevreyi kirleten faaliyetinin idarî bir işleme ya da bir kamu hizmetinin ifasına dayandığı durumlarda, söz konusu faaliyeti gerçekleştiren kamu tüzel kişisi idare hukuku esaslarına göre idarî yargıda sorumlu olacak, aksi durumda ise, özel hukuk hükümlerine göre adli yargıda sorumlu tutulacaktır¹⁰⁴.

C. SORUMLULARA KARŞI AÇILABİLECEK DAVALAR

Çevre kirlenmesinden zarar gören kişilere, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde sadece maddî tazminat davası açma hakkı tanındığından, diğer çevre kirliliklerinde olduğu gibi, sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliklerinde de, durdurma ve önleme davaları ile eski hâle iade davası açma hakkı tanınmadığından, söz konusu durumlarda bu tür davalar açılmaz.

Doktrinde ileri sürülen bir görüşe göre¹⁰⁵, Çevre Kanunu'nda açık bir hüküm bulunmasa bile, zarar görenler veya zarar görme tehlikesine maruz

¹⁰² Sirmen, ABD, s.26; Sirmen, AÜHFD, s.297; Akünal, s.743; Tandoğan, s.41; Gemalmaz, Çevre Hakkı, s.257; Gemalmaz, Çevre Koruma, s.331; Yavuz, s.39; Turgut, s.516; Ateş, s.75; Akipek, s.16; Acabey, s.92.

¹⁰³ 4.HD., 9.2.1989, 7660/1046 (YKD 1989/5, s.646-648).

¹⁰⁴ Ertay, Çevre, s.117.

¹⁰⁵ Çörtoğlu, s.95-97.

kalanlar, adli yargıda gerekli önlemlerin alınmasını talep edebilirler; zira, söz konusu düzenlemelerin hukukî niteliği bunu gerektirmektedir. Çevre Kanunu'nun yapısı gereği, bu Kanunla getirilen yükümlülüklerin bazıları hem özel hukuk hem de kamu hukuku niteliklidir. Çevrenin kirlenmesi için önlem alma yükümlülüğü de, bu şekilde çift yönlü bir karaktere sahiptir. Bu sayede, çevre kirlenmesine gerçek kişiler katılansa bile, idare duruma müdahale edebilir; özel kişiler de, yetkili idarî makamdan gerekli önlemlerin alınmasını talep edebilirler. Yetkili idare duruma müdahale etmezse, gerçek kişiler hem adli yargıya ve hem de idarî yargıya başvurarak gereken önlemlerin alınmasını isteyebilirler. Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin ikinci fıkrasında genel hükümlere yapılan atıf da bu görüşü desteklemektedir. *Çörtoğlu*'na göre, "Öyleyse çevrenin kirlenmesi ile karşılaşan bir kişi zararını veya MK.656'da (yeni Medenî Kanun'un 730. maddesinde) olduğu gibi zarar görme tehlikesini ispat ederek gerekli önlemlerin alınmasını, şayet bu önlemler kirlenenden alınmıyorsa, masrafların kirlenenden alınmasını, adli yargıda da talep edebilecektir. Burada da kirlenenden idarî yargıda olduğu gibi bu önlemlerin alınmış olduğuna dair kurtuluş kanıtını getirebilecektir."

Diğer bir görüşe göre¹⁰⁶ de, çevre hakkının aynı zamanda bir kişilik hakkı olmasından hareketle, Medenî Kanunumuzun 24. ve 25. maddelerindeki davaların tamamının açılması mümkündür. Buna göre, sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliği sebebiyle kişilik hakkı ihlâl edilenler, tecavüze son verilmesini, tecavüz tehlikesinin önlenmesini, sona ermesine rağmen etkisi devam eden tecavüzün hukuka aykırılığının tespitini ve gerekiyorsa kararının yayınlanmasını ya da üçüncü kişilere bildirilmesini talep edebilir. Bu hüküm uyarınca, zarar görenlerin maddî ve manevî tazminat davaları açma hakkı da saklıdır.

Medenî Kanun'un 24. ve 25. maddelerine göre açılacak önleme ve durdurma davaları, ancak kişilik hakkının ihlâli hâlinde mümkündür. Sadece mal varlığına zarar veren kirlenmeler bakımından, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinden hareketle durdurma, önleme ve eski hâle iade davalarının açılması mümkün değildir. Fakat 28. maddenin ikinci fıkrasında, genel hükümlere göre sorumluluk da saklı tutulduğundan, bu davaların genel hükümlerden hareketle açılması imkânı vardır; zira, Çevre Kanunu'nun 28. maddesi, kirlenenden genel hükümlere göre sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Bu durumda, zarar görenin seçim hakkı bulunmaktadır; ister Çevre

¹⁰⁶ **Ertay**, Çevre, s.120.

Kanunu'ndaki sorumluluğa, isterse diğer hükümlere gidebilir¹⁰⁷. Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde, genel hükümlere göre sorumluluğun saklı tutulmuş olması nedeniyle, kirletene karşı taşınmaz malikinin taşınmazı taşkın kullanmasından doğan sorumluluğuna (TMK.m.730), Borçlar Kanunu'nda yer alan kusursuz sorumluluk hâllerinden adam çalıştırmanın sorumluluğuna (BK.m.55), hayvan tutucusunun sorumluluğuna (BK.m.56), bina ve yapı eseri malikinin sorumluluğuna (BK.m.58) ve kirleten kusurlu ise Borçlar Kanunu'nun 41. maddesine göre başvurma imkânı vardır. Ayrıca, Karayolları Trafik Kanunu'nun 85. maddesinde yer alan, işletenin sorumluluğundan hareketle, kirletene yönelebilmek de mümkün olabilir.

Kanaatimizce de, yukarıda açıklanan birinci görüş doğrultusunda zorlayıcı bir yorum yapmak yerine, ikinci görüşte olduğu gibi kişilik hakkı ve genel dava haklarından hareketle, Çevre Kanunu'na göre açılacak dava türlerinin belirlenmesi yerinde olur.

Özel hukuka göre, spor tesislerinde yürütülen sportif faaliyetler sebebiyle komşu taşınmazlarda ortaya çıkan zararların, taşınmaz malikinin sorumluluğu hükümlerine göre tazmin edilmesi mümkündür. Gerçekten de, bir taşınmazda ortaya çıkan gaz, duman, koku, kurum, gürültü, sarsıntı gibi esaslı müdahalelerin, taşınmazın sınırını aşarak diğer taşınmazlara, taşınmazlarda bulunan taşınırlara veya kişilere zarar vermesi durumunda, komşuların bu taşkınlıklara katlanma yükümlülükleri bulunmayıp hukuka aykırı taşkınlıklarda bunun önlenmesini veya durdurulmasını ve zararlarının tazminini; hukuka uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklarda ise, uğradıkları zararların uygun bir bedelle denkleştirilmesini talep edebilirler (TMK.m.730; BGB § 906 II); ancak kamuya ait kabul edilen doğaya verilen zararlar, bu kapsamda değildir¹⁰⁸. Medenî Kanunumuzun 730. maddesi, bir taşınmazda icra edilen

¹⁰⁷ Ertaş, Çevre, s.120.

¹⁰⁸ Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.416, kn.148; Alman Hukukunda da, çevreye verilen zararlar büyük önem taşımalarına rağmen, şimdiye kadarki içtihatlar oldukça yetersiz kalmıştır. Bu içtihatlar, yaralanma ve zarar görme konusunda bireysel zararları kapsamaktadır; örneğin suların değişik kimyasal maddeler veya yağ sebebiyle kirlenmesine bağlı olarak balık üretim çiftliğinde meydana gelen zararlar, özel mülkiyete konu bir ormanın yetkili makamlarca verilen izne bağlı faaliyetle zarara uğratılması, madencilğe bağlı faaliyetlerde özel mülkiyete zarar verilmesi gibi zararlar bu şekildedir (Fritzweiler/Pfister/Summerer, s.417, kn.149).

Alman Hukukunda, spor tesislerinden kaynaklanıp çevreye veya komşulara etki eden müdahalelerde komşuların katlanma yükümlülükleri ile Medenî Kanun'un 906. paragrafının ikinci fıkrasının ikinci cümlesine göre denkleştirme ve Federal Çevre Koruma

sportif faaliyetlerin komşuları rahatsız ettiği veya zarar verdiği durumlarda uygulanacaktır¹⁰⁹. Söz konusu maddenin, hukuka aykırı taşkınlıkları düzenleyen birinci fıkrasına göre; henüz başlamamış, fakat başlama tehlikesi olan bir çevre kirlenmesine karşı önleme davası; başlamış ve devam etmekte olan bir çevre kirlenmesine karşı durdurma davası açılabilir¹¹⁰. Durdurma ve

Kanunu'nun 14. paragrafının ikinci cümlesine göre tazminat talepleri söz konusudur; burada, fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi geçerli olup, zarara katlanan kişinin, zarar tehlikesinin önlenmesini talep edemediği durumlarda, uğradığı zararın hakkaniyete uygun bir şekilde denkleştirilmesini talep etmesidir. Denkleştirmenin miktarı, uğranılan zararın miktarına ve katlanılan fedakârlığın ağırlığına bağlı olarak değişir. Talepte bulunan, uğradığı zararın sportif faaliyetten kaynaklandığını ispat etmelidir. Burada ispat ve nedensellik bağı problemleri yaşanabilir (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.417, kn.150).

¹⁰⁹ Tenis kortları, spor alanları, stadyumlar gibi spor tesislerinin çevresinde oturanlar (komşular), bu tesislerin kendilerine verdiği zararlı etkilere karşı, Medenî Hukuk kurallarına göre korunabilirler. Aslında bu noktaya gelmeden önce, idarenin, imar hukukuna veya doğanın korunmasına ilişkin düzenlemelere göre, Medenî Kanun'a ihtiyaç bırakmadan sorunları engellemesi mümkündür; eğer bu düzenlemelerdeki şartları taşıyorsa, bu tesislere izin verilmemesi gerekir. Özellikle gürültü şeklinde ortaya çıkan komşuluk hukukuna aykırı fiiller, kamu hukuku kurallarıyla engellenemezse, özel hukuka (Medenî Kanun'a) dayanan bazı dava imkânlarından yararlanılabilir (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.63, kn.61).

İmar kurallarına uygun olduğu için izin verilmek zorunda kalınan bir spor tesisinden kaynaklanan gürültülerden veya diğer çevre etkilerinden rahatsız olan kişiler, Medenî Kanun hükümlerine göre hukuka uygun bu faaliyetin (teknğin gelinen durumu itibariyle kaçınılmaz olma şartı da gerçekleşmişse) durdurulmasını isteyememekle birlikte, uğradıkları zararların, Medenî Kanun'un 730. maddesinin ikinci fıkrasına göre denkleştirilmesini talep edebilirler; aynı durumda, Çevre Kanunu'na göre denkleştirme talep edilebilmesi ise, Çevre Kanunu'nda böyle bir imkân tanınmadığı ve hukuka uygun davranışlarda sorumluluğun özel olarak düzenlenmedikçe söz konusu olamayacağı gerekçesiyle mümkün değildir.

¹¹⁰ Alman Hukukuna göre, bir spor tesisindeki sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre etkilerinden, örneğin gürültülerden rahatsız olan komşular, Alman Medenî Kanunu'nun 1004. ve 862. paragraflarındaki düzenlemeler (zilyetliğin ve mülkiyetin korunması) çerçevesinde, özel hukuk ve kamu hukuku hükümlerine göre müdahalenin önlenmesini isteyebilir. 1004. paragrafa göre özel hukuktaki durdurma ve önleme talebi, spor gürültüsüne sebep olan kişiye (Störer) karşı yöneltilir. Bu kişi, pasif (Zustandsstörer) olarak spor tesisini işleten olabileceği gibi, aktif (Handlungsstörer) olarak spor icra eden sporcu veya seyirci de olabilir; bunların her ikisine karşı da (Gesamtursacher) talepte bulunulabilir. Müdahalenin durdurulması veya önlenmesi konusunda komşuların sahip olduğu talep, rahatsızlık veren faaliyetin sona erdirilmesi veya yeniden düzenlenmesi ya da ortaya çıkan etkilerin katlanılabilir ölçülere indirilmesi amacına yöneliktir. Bunun için, rahatsızlık verici benzer eylemlerin gelecekte de devam etmesinin beklenmekte olması şartı aranmaktadır. Müdahalenin ortadan kaldırılmasına ilişkin yöntemin seçimi, kural olarak

önleme davaları bakımından, davacının bir zarara uğraması şart olmayıp, hukuka aykırı bir şekilde çevrenin kirletilmesi veya böyle bir tehlikenin varlığı yeterlidir. Çevrenin temizlenmesi mümkünse, çevreyi çevre kirlenmesinden önceki hâle getirmek ve çevre kirlenmesine sebep olabilecek nedenleri ortadan kaldırmak için eski hâle iade davası açılabileceği gibi, uğranılan zararlar dolayısıyla maddî ve manevî tazminat davaları da açılabilir¹¹¹. Aynı maddenin ikinci fıkrasıyla, hukuka uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklarda, uğranılan zararın hakkaniyete uygun bir şekilde denkleştirilebileceği de düzenlenmiştir. Her ne kadar bu hükümde, hukuka uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklarda denkleştirme davası açılabileceği belirtilmişse de, kanaatimizce, davacının taşınmazındaki durumun eski hâline iadesi davası da açılabilir. Görüldüğü gibi, sportif faaliyetlerin doğrudan veya dolaylı olarak çevrede meydana getirdiği etkiler, komşuların da korunmasını gerektirmekte; komşular, kendilerine zarar verme tehlikesi bulunan hukuka aykırı sportif faaliyetleri önleme ve durdurma davalarıyla engelleyebilecekleri gibi, uğra-

müdahalede bulunan kişiye bağlıdır. Spor tesisleri ile komşular arasındaki uyumsuzluklarda, öncelikle işletmenin yere, kişilere, olaylara ve zamana bağlı sınırlandırılması veya koruyucu tesisatın kurulması söz konusu olabilir. Eğer alınacak bu tedbirlerin, gelecekte spor tesisinin işletilmesinin rahatsızlık verici davranışların ortadan kaldırılmasına engel olmayacağı söylenebiliyorsa, burada istisnai bir durum söz konusu olur. Bu durumda, mahkemeler, bu spor tesisinin faaliyetlerinin tamamen sona erdirilmesi (yasaklanması) kararını verebilirler. Ancak en azından, sportif faaliyetlerin zamanla sınırlı olarak veya sportif faaliyetlere katılanların kapsamının sınırlandırılması yönünde de mahkemelerin karar vermesi mümkündür. Ancak aynı Kanunun 906. paragrafına göre katlanma yükümlülüğü bulunan komşuların, 1004. paragrafa göre önleme ve durdurma talepleri sonuç doğurmaz. Buna göre, esaslı olmayan müdahalelere katlanma yükümlülüğü bulunmaktadır; esaslı olup da yerel adete uygun olmayan müdahalelere ise, katlanma mecburiyeti bulunmamaktadır. Yerel adete uygun olmasına rağmen ekonomik bakımdan alınacak tedbirlerle önlenmesi mümkün olmayan müdahalelere katlanılması gerekmele birlikte, uğranılan zararlar için uygun bir denkleştirme talep edilebilir. Kamu tüzel kişilerinin sahip olduğu spor tesislerinde, kamu hukuku hükümlerine göre yürütülen sportif faaliyetlerden kaynaklanan kaçınılmaz müdahaleleri, kamu hukuku hükümleriyle önleyebilmek için kanunî düzenlemeler yeterli olmadığından, konu içtihatlar yardımıyla çözülmeye çalışılmakta; burada Medenî Kanun'un 1004. ve 906. paragraflarının kıyasen uygulanması kadar, idare hukukundaki tam yargı davaları da çözüm için bir araç olarak kullanılmaktadır (**Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.410, kn.136a; **Weisemann/Spieler**, kn.457 vd.); **Birk**, Umwelt, s.27 vd.

¹¹¹ **Ertaş**, Çevre, s.91-93; **Ertaş**, Eşya, kn.1908 vd.

Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **Yavuz**, Nihat: "Medenî Kanunun 656. Maddesinden Doğan Dava Türleri", YD 1977/2, s.95 vd.; **Boyacı**, Ender Kamil: "Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları", YD 1990/1-2, s.185 vd.

dıkları zararları da tazmin ettirebilmekte; hukuka uygun bir sportif faaliyetin, kaçınılmaz olarak çevre etkileri yaratması durumunda ise, zarar gören komşular, ancak bu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini talep edebilmektedirler.

Çevre etkilerinden zarar gören, Borçlar Kanunu'nun 41 ve devamı maddelerinde (BGB § 823) düzenlenen genel haksız fiil sorumluluğuna ilişkin hükümlere de başvurabilir; bu hükümlere göre sorumluluğun doğabilmesi için hukuka aykırılık, zarar, nedensellik bağı ve kusur şartlarının davacı zarar gören tarafından ispatlanması gerekmektedir. Fakat, çevre zararlarında bu hükümlere dayananların, bu şartların mevcudiyetini çok zor ispatlayabildikleri ifade edilmektedir¹¹².

Alman Hukukunda, sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre etkilerine Çevre Sorumluluk Kanunu'nun (Umwelthaftungsgesetz) uygulanıp uygulanmayacağına da kısaca değinmek gerekirse, 10.12.1990 tarihli bu Kanun, "zarar görenin durumunu düzeltmek ve mevcut sorumluluk boşluklarını doldurmak" amacıyla çıkarılmıştır. Bu Kanun, Türk Çevre Kanunu'nun da aynı şekilde öngördüğü gibi, çevre zararları için öngörülen diğer kanunî düzenlemeleri bertaraf etmemektedir (UHG § 18 I). Bu Kanunda, fiillere dayanan bir sorumluluk değil, Atom Kanunu'nun 25. paragrafında olduğu gibi, tesislerden kaynaklanan bir tehlike sorumluluğu öngörülmüştür. Bu Kanun, çevreye verilen tüm zararların değil, ancak bir tesisten çevreye verilen zararların tazminini öngördüğünden, sınırlı bir sorumluluğu düzenlemektedir. Buna göre, sarsıntı, gürültü, gaz, ışın, ışık gibi etkenlerle havaya, toprağa veya suya verilen zararlar bir tesisten kaynaklanıyorsa, çevreye verilen tüm zararların bu Kanuna göre tazmin edilmesi mümkündür. Buna göre, genel haksız fiil hükümleri veya diğer tehlike sorumlulukları kapsamında bir insanın ölümü, yaralanması veya bir malın zarara uğraması şeklinde gerçekleşen zararlarda bu Kanun uygulanabildiği hâlde, dolaylı zararlarda uygulanma imkânı bulunmamaktadır. Çevre Sorumluluk Kanunu, sportif faaliyetler sebebiyle gerçekleşmesi önem taşımaksızın, doğaya verilen zararların (örneğin, erozyon sebebiyle veya bitki örtüsüne verilen) zararların tazminini kapsamaz. Kamuya ait kabul edilen doğa, korunması gereken nesne olarak

¹¹² **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.417-418, kn.150; Spor tesislerinden kaynaklanan çevre zararlarının, haksız fiillere ilişkin genel bir kural olan Borçlar Kanunu'nun 41. maddesine (BGB § 823 I) göre tazmin ettirilebilme imkânı bulunmakla birlikte, talepte bulunan şu gibi zorluklarla karşılaşır:

kabul edilememekle birlikte, bireysel zararlar olarak malvarlığına verilen zararların Medenî Kanun'un 823. paragrafına göre tazmin edilmesi mümkündür¹¹³.

a) Borçlar Kanunu'nun 41. maddesine göre talepte bulunabilmek için, spor tesislerinden kaynaklanan çevre zararlarının, bireysel malvarlığına (sağlığa, mülkiyete, zilyetliğe veya diğer bir hakka) ilişkin olması gerekir. Çevre zararları bireysel olmadığı ve çevreye verilen zararlar da kamuya ait sayılan doğaya verildiği için, bir özel hukuk yaptırımı söz konusu olmaz. Kayakçının, dağ bisikletçisinin veya yelkencinin ya da sörfçünün çimlere, bitkilere, çalılara, sazlıklara zarar vermeleri, özel mülkiyete verilen zararlardan değildir; yer altındaki canlılara verilen zararlar da durum aynı şekildedir. Ancak, yapılan bu sporların aynı zamanda özel mülkiyete de zarar verdiği ispatlanırsa, özel hukuk korumasından bu şekilde yararlanması mümkün olur. Başka bir ifadeyle, iklimin değiştirilmesi doğanın dengesinin değişmesine, ırmakların veya göllerin kurumasına veya taşmasına sebep oluyorsa, bu tür ekolojik zararlar bireysel olmayan zararlara yol açmıyorsa, yani belirli kişilerin hukuk tarafından korunan haklarına zarar verme sonucunu doğurmuyorsa, ortaya çıkan çevre zararı medenî hukuk bakımından yaptırımsız kalır; bu itibarla, sadece çevre zarara uğramışsa, zarar verenin herhangi bir giderim yükümlülüğü bulunmamaktadır. Buna karşılık, çevreye verilen zararların genel kişilik hakkına verilen bir zarar olduğu kabul edilerek, Medenî Kanun'un ve Borçlar Kanunu'nun kişiliği koruyan hükümlerinden yararlanılabileceği de mümkündür; çünkü çevre kavramı, diğer kişilik haklarının oluşmasına da katkıda bulunduğundan, onun zarara uğratılması, dolaylı olarak kişilik hakkına da zarar vermektedir.

b) Sportif faaliyetler sebebiyle ortaya çıkan çevre zararları, kişinin bireysel malvarlığına verilen bir zarar olarak kabul edilse bile, zararın kapsamının belirlenmesi gerekir. Genel ilkeye göre, "zarar verilmeden önceki durum yeniden oluşturulmalıdır"; bunun yerine getirilmesi mümkün değilse, zarar verenden tazminat talep edilebilir. Golf alanlarının oluşturulması, kayak pistlerinin, motor veya otomobil yarış pistlerinin ya da su sporları alanlarının yapılması sırasında çevreye (canlılara, bitkilere, hayvanlara) zarar verilirse, ağaçların veya ormanların azalması sebebiyle dava açılabilir; çünkü, orman kaybının ekonomik zararı ile ekolojiye verdiği değeri (ormanların iklime yaptığı katkıları) birbirinden ayırmak gerekir. Yapılan su sporu sebebiyle balık yetiştirme çiftliğindeki balıklara verilen zararların bir malvarlığı değeri bulunmasına rağmen, suların azalması sebebiyle kuruyan bir ırmağın piyasa değeri bulunmamaktadır. Bu bakımdan, zararın kapsamını tespit etmek oldukça güçtür.

c) Nedensellik bağının ispatı, çevre sorumluluğunda önemli bir sorundur; çevreye verilen zararların bir spor tesisinden veya işletmesinden kaynaklandığı ispat edilemediği takdirde, tazmini de mümkün olamamaktadır. Kayak, otomobil yarışı, golf gibi sporlarda, toprağa, sulara, bitki örtüsüne zarar verilip verilmediği veya ne tür zararların verildiği konusunda, sporcular ile çevreyi korumak isteyenler oldukça sık karşı karşıya gelmektedir. Nedensellik bağının ispatlanabilmesi için, diğer hukuk alanlarında da kullanılan, ilk görünüş ispatı veya emare ispatı gibi çözüm yollarından yararlanılmaktadır.

d) İcra edilen sportif faaliyetlerde, hukuka aykırılık bulunup bulunmadığı da tespit edilmelidir. Kamu hukuku tarafından izin verilen spor tesislerinde ve bu izin çerçevesinde

Gerçekten de, sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre etkileri ve ortaya çıkan zararlar için Çevre Sorumluluk Kanunu'nun uygulanması mümkün değildir; çünkü, spor tesisleri ve alanları, Kanunun uygulanacağı tesisler arasında sayılmamıştır. Örneğin atış poligonları, Kanunun uygulanacağı, Patlayıcı Maddeler Kanunu anlamında patlama tehlikesi bulunan maddelerin imal veya imha edilmesi için oluşturulan tesisleri kapsayan "diğerleri" arasında kabul edilemez; otomobil yarışları için yapılan tesisler de, yanıcı katı veya sıvı maddelerin kısmen veya tamamen etkisiz hâle getirilmesi için oluşturulan tesislerden değildir. Bu yüzden, spor alanları ve tesisleri (örneğin kayak pistleri, sportif amaçlı havaalanları, otomobil yarışı alanları gibi tesisler) Çevre Sorumluluk Kanunu'nun düzenlediği çevreye zarar verici tesisler kapsamına girmemektedir¹¹⁴.

D. GÖREVLİ VE YETKİLİ MAHKEME

Çevre Kanunu'na göre açılacak, değeri parayla ölçülebilen maddî ve manevî tazminat davaları ile önleme ve durdurma davaları için görevli mahkeme, Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nun (5219 sayılı Kanunla değişik) 8. maddesine göre, (21.7.2004 tarihinden sonra açılacak davalarda), bu davaların değerinin 5 milyar lirayı geçmesi durumunda asliye hukuk mahkemeleri; daha düşük olması durumunda ise, sulh hukuk mahkemeleridir. Ancak, önleme ve durdurma davaları, değeri parayla ölçülemeyen kişi varlığına yönelmiş fiillere karşı açılacaksa, görevli mahkeme asliye hukuk mahkemesidir¹¹⁵.

buralarda icra edilen sporlarda, hukuka uygunluk bulunduğu ve hukuka aykırılığın ortadan kalktığı fikri kısmen savunulmasına rağmen, doktrinde ve içtihatlarda bu görüş baskın olarak reddedilmektedir.

e) Sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre zararları, tesisin işleteni veya sporcular tarafından kusurlu olarak ortaya çıkartılmış olmalıdır. Bu konuda, çevre zararının gerekli dikkat ve özen gösterilmeden oluşup oluşmadığı da önem taşımaktadır (Yukarıdaki açıklamalar için bkz. **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.418-420, kn.152-157); Ayrıca bkz. **Weismann/Spieler**, kn.440-440a; **Taupitz**, s.22 vd.

¹¹³ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.418, kn.151; **Weismann/Spieler**, kn.439; **Taupitz**, s.21.

¹¹⁴ **Fritzweiler/Pfister/Summerer**, s.418, kn.152; **Taupitz**, s.21.

¹¹⁵ **Ertaş**, Çevre, s.124-125; **Gökyayla**, s.307; **Özbay**, s.41.

Çevre sorunlarının özgün olması bu alanda uzmanlaşmayı gerektirdiğinden, doktrinde, çevre konularında uzmanlaşmış özel mahkemelerin kurulması ve çevre davalarının bu

Çevre Kanunu'na göre açılacak davalarda yetkili mahkeme, haksız fiilin, yani çevre kirliliğinin meydana geldiği yer mahkemesi (HUMK.m.21) veya davalının yerleşim yeri mahkemesi (HUMK.m.9) ya da taşınmazın bulunduğu yer mahkemesidir (HUMK.m.13). Ancak, çevre kirlenmesine birden fazla taşınmazdaki işletmeler sebep olmuşsa, taşınmazlardan herhangi birinin bulunduğu yer mahkemesinde dava açılabilir. Çevre kirlenmesi aynı zamanda bir kişinin sağlığının bozulması ile kişilik haklarının ihlâlüne de sebep olmuşsa, davacı Medenî Kanun'un 25. maddesine göre maddî ve manevî tazminat davası ile vekâletsiz işgörmeden elde edilen kazancın verilmesine ilişkin davaları, kendi yerleşim yeri mahkemesinde de açabilir.

E. ZAMANAŞIMI

Çevre Kanunu'nda düzenlenen sorumluluk, özünde bir haksız fiil sorumluluğu olduğundan, zamanaşımı bakımından Borçlar Kanunu'nun 60. maddesinde öngörülen 1 ve 10 yıllık zamanaşımı sürelerine tâbidir. Buna göre, zararın ve failin öğrenilmesinden itibaren bir yıl ve herhâlde zararı doğuran olayın gerçekleşmesinden itibaren on yıl içinde dava açılmalıdır¹¹⁶.

Fakat 26.04.2006 tarihli 5491 sayılı "*Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*"un¹¹⁷ 19. maddesiyle, Çevre Kanununun 28. maddesine bir fıkra eklenerek, zamanaşımı konusunda özel bir düzenleme

mahkemelerde görülmesi önerisi getirilmiştir (Turgut, s.546; Ertaş, Çevre, s.124; Akıncı, s.314-315).

¹¹⁶ Çevre zararlarının "*kümülatif ve sinerjik etkiler nedeniyle*" uzun yıllar sonra ortaya çıkabilmesi yüzünden, geleneksel haksız fiil hukukundaki zamanaşımı kurallarının işletilmesinin elverişli olmadığı; bu sebeple, ülkemizde de, diğer ülkelerde olduğu gibi özel bir düzenlemenin getirilerek, söz konusu sürelerin uzatılması gerektiği ileri sürülmüştür (Turgut, s.546-547); Aynı yönde bkz. **Yongalık**, s.117.

Kanaatimizce de, çevrenin daha etkili bir şekilde korunabilmesi için, çevre zararlarının söz konusu olduğu durumlarda, daha uzun süreli bir zamanaşımının tanınması gerekmektedir. Nitekim Türk Borçlar Kanunu Tasarısının, yürürlükteki Borçlar Kanunumuzun 60. maddesini karşılayan 77. maddesinde, "*Tazminat istemi, zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten başlayarak iki yılın ve her hâlde, fiilin işlendiği tarihten başlayarak yirmi yılın geçmesiyle zamanaşımına uğrar. Ancak, tazminat ceza kanunlarının daha uzun bir zamanaşımı öngördüğü cezayı gerektiren bir fiilden doğmuşsa, bu zamanaşımı uygulanır. -Haksız fiil dolayısıyla zarar gören bakımından bir borç doğmuşsa, zarar gören, haksız fiilden doğan tazminat istemi zamanaşımına uğramış olsa bile, her zaman bu borcu ifadan kaçınabilir.*" hükmü getirilerek, zamanaşımı süreleri arttırılmıştır.

¹¹⁷ RG.13.05.2006, S.26167.

getirilmiştir. Söz konusu değişikliğe göre, “Çevreye verilen zararların tazminine ilişkin talepler, zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zamanaşımına uğrar.” Bu şekilde, çevreye verilen zararlar için zamanaşımı süresi arttırılmıştır.

SONUÇ

Türk hukukunda şimdiye kadar çevre kirliliğinden doğan hukukî sorumluluk hakkında bir çok çalışma yapılmış olmasına rağmen, özel olarak sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliği konusu ele alınmamıştır. Bunda, genel anlamda çevreyi kirletenin sorumluluğuna ilişkin hükümlerin, sportif faaliyetlerle çevreyi kirletenin sorumlu tutulabilmesi için de uygulanabilir olması etken olmuştur. Ancak, sportif faaliyetlerle çevrenin kirlenmesi durumunda, sportif faaliyetlerin sosyal ve ekonomik bakımdan taşıdığı önem dikkate alındığında, diğer çevre kirliliği hâllerinden ayrılan noktalar bulunduğundan, bu konuda bazı noktalarda farklı düşünülmesi gerekir. Fakat, sportif faaliyetlere özgürlük tanınırken, çevrenin bu sebeple kirlenmesine de göz yumulmamalıdır. Bu sebeple, her iki hak (spor hakkı ve çevre hakkı) arasında bir denge kurulmalıdır.

Bu konuda, sporu aktif olarak icra edenler ile onları organize eden kişi, kurum veya kuruluşlara büyük bir görev düşmektedir; sporun, çevreye zarar vermeyecek veya en az zarar verecek şekilde önlem alınarak yapılması ve yaptırılması gerekir. Bunlar yanında, seyircilerinin de, çevre bilinci içerisinde hareket ederek karşılaşmaları izlemeleri, çevreye zarar verecek taşkınlıklardan kaçınmaları gerekir.

Fakat belki de bunlardan daha önemlisi, hukukî düzenlemelerle bu iki hak arasında bir dengenin kurulmasıdır. Ancak ülkemizde, sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirlilikleri konusunda özel bir düzenleme bulunmadığından, diğer çevre kirliliklerine ilişkin hükümlerden kıyasen yararlanılması suretiyle çevre kirliliğiyle mücadele edilmektedir. Bu ise, bazı konularda tatmin edici sonuçlar vermemektedir. Bu sebeple, özellikle idarî bir takım düzenlemelerde (imar mevzuatında), sportif faaliyetlerin icra edileceği tesislerin çevre kirliliğine sebep olmayacak şekilde oluşturulması konusunda gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bunun yanında, sportif faaliyetlerin, yine idarî bazı düzenlemelerle, çevre kirliliğine sebep olmaması için sınırlanması veya yasaklanması da gerekebilir. Ancak, hukuka (idarenin düzenlemelerine) uygun olarak icra edilse bile, bazı çevre kirliliklerinin doğması mümkündür;

bu gibi hâllerde, hukuka uygun çevre kirliliklerinden söz edilir. Fakat Çevre Kanunu'nda, hukuka uygun çevre kirliliklerine karşı herhangi bir hüküm bulunmadığından, bu kirliliklere karşı Çevre Kanunu'ndaki imkânlardan yararlanılamaz. Bu durumda, ancak Medenî Kanun'un 730. maddesinin ikinci fıkrasında öngörülen, taşınmazlardan kaynaklanan hukuka uygun kaçınılmaz çevre kirliliklerinden doğan zararların uygun bir bedelle denkleştirilmesi söz konusu olabilir. Taşınmazdan kaynaklanmayan hukuka uygun bir sportif faaliyet sebebiyle ortaya çıkan çevre kirliliklerinde denkleştirme talep edilebilmesi için, Çevre Kanunu'na bu konuda özel bir hüküm konulması gerekmektedir.

Çevre Kanunumuz şu andaki şekliyle, sadece hukuka aykırı çevre kirliliklerinde uygulanma imkânına sahiptir. Diğer hukuka aykırı çevre kirliliklerinde olduğu gibi, sportif faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliklerinde de kamuya karşı sorumluluk (m.3/e) ve kişilere karşı sorumluluk (m.28) söz konusudur. Sportif faaliyetler, özellikle gürültü şeklinde olmakla birlikte, koku, atık, ışın, titreşim, duman, is, toz, buhar, ısı gibi diğer bazı müdahalelerle de çevre kirliliğine sebep olabilir. Ancak diğer tüm çevre kirliliği doğuran hâllerde olduğu gibi, sportif faaliyetlerde de, öncelikle çevrenin kirlenmesinin önlenmesi sağlanmalıdır; bunun önlenememesi durumunda, sorumluluk kuralları devreye sokulmalıdır.

EK: Federal Çevre Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Onsekizinci Yönetmelik (Spor Tesislerinden Kaynaklanan Gürültülere Karşı Koruma Yönetmeliği- Sportanlagenlärmenschutzverordnung)

Federal Hükümet, 14 Mayıs 1990 tarihinde yayımlanan Federal Çevre Koruma Kanunu'nun 23. paragrafının 1. fıkrasına dayanarak, ilgili çevrelerin görüşlerini de alarak aşağıdaki düzenlemeleri yapmıştır:

§ 1 Uygulama alanı. (1) Bu yönetmelik, spor yapma amacıyla işletilen ve Federal Çevre Koruma Kanunu'nun 4. paragrafına göre izin verilmesi gerekmeyen spor tesislerinin inşa edilmesi, nitelikleri ve işletilmesi konularını düzenlemektedir.

(2) Spor tesisleri, Federal Çevre Koruma Kanunu'nun 3. paragrafının 5. fıkrasının 1. bendi anlamında, spor yapmaya tahsis edilen sabit tesislerdir.

(3) Spor tesisiyle sıkı bir fiziki ve işletmesel bağlantı içerisinde bulunan yapılar da spor tesisi sayılır. Spor tesisinden yararlanma sürelerine, araçlar ile kişilerin giriş ve çıkış süreleri de dahildir.

§ 2 Çevre etki değerleri. (1) Spor tesisleri, diğer spor tesislerinin gürültü etkileri de dikkate alınarak, 2. ve 4. paragraflarda belirtilen çevre etki değerlerini aşmayacak şekilde inşa edilmeli ve işletilmelidir.

(2) Çevre etkisi doğuran yerler için binalar dışındaki değerler şu şekildedir

1. Sanayi bölgelerinde	
Gündüzleri dinlenme zamanları dışında	65 dB(A)
Gündüzleri dinlenme zamanlarında	60 dB(A)
Geceleri	50 dB(A)
2. Karma bölgelerde, merkezî yerlerde, köylerde	
Gündüzleri dinlenme zamanları dışında	60 dB(A)
Gündüzleri dinlenme zamanlarında	55 dB(A)
Geceleri	45 dB(A)
3. Genel yerleşim bölgelerinde ve küçük yerleşim yerlerinde	
Gündüzleri dinlenme zamanları dışında	55 dB(A)
Gündüzleri dinlenme zamanlarında	50 dB(A)
Geceleri	40 dB(A)
4. Tam yerleşim bölgelerinde	

Gündüzleri dinlenme zamanları dışında	50 dB(A)
Gündüzleri dinlenme zamanlarında	45 dB(A)
Geceleri	35 dB(A)
5. Tedavi bölgelerinde, hastanelerde ve bakım yerlerinde	
Gündüzleri dinlenme zamanları dışında	45 dB(A)
Gündüzleri dinlenme zamanlarında	45 dB(A)
Geceleri	35 dB(A)

(3) Binaların içinde, spor tesisine inşai olarak bağlı bulunup işletmesel bir bağlılık bulunmayan yaşam alanlarına, spor tesisinden kaynaklanan gürültünün verdiği etki derecesi, gündüzleri 35 dB(A)'dan veya geceleri 25dB(A)'dan fazla olarak tespit edilmişse, spor tesisinin işleticisi, öngörülen çevre etki değerlere uyulması için gereken tedbirleri almalıdır; bu, konutun durumunun, ikinci fıkarda belirtilen bölgelerde bulunmasından bağımsız olarak geçerlidir.

(4) Kısa süreli ve münferit gürültü artışları, ikinci fıkradaki çevre etki değerlerini, gündüzleri 30 dB(A)'dan geceleri ise 20 dB(A)'dan fazla aşmamalıdır; bunun dışında bu tür gürültüler, üçüncü fıkradaki çevre etki değerlerini, 10 dB(A)'dan fazla aşmamalıdır.

(5) Çevre etki değerleri aşağıdaki zamanlara göre belirlenmiştir:

1. Gündüzleri	İşgünlerinde	6.00-22.00
	Pazar ve tatil günlerinde	7.00-22.00
2. Geceleri	İşgünlerinde	0.00-6.00 ve 22.00-24.00
	Pazar ve tatil günlerinde	0.00-7.00 ve 22.00-24.00
3. Dinlenme zamanları	İşgünlerinde	6.00-8.00 ve 20.00-22.00
	Pazar ve tatil günlerinde	7.00-9.00, 13.00-15.00 ve 20.00-22.00

Pazar ve tatil günlerindeki 13.00-15.00 arasındaki dinlenme zamanı, spor tesisinden veya tesislerinden pazar ve tatil günlerinde 9.00-20.00 arasındaki yararlanma süresinin, 4 saat veya daha fazla olması durumunda dikkate alınır.

(6) İkinci fıkrada belirtilen bölgelerin ve tesislerin türü, imar planlarındaki tespitlere göre belirlenir. İmar planında bölge veya tesis olarak tespit edilen diğer alanlar ile herhangi bir tespit içermeyen bölge ve tesisler hakkında, ikinci fıkradaki korunma ihtiyacına göre hüküm verilir. Tesisin etki alanı içerisindeki yapılardan fiili yararlanma şekli, imar planında tespit edilen yararlanma şekline önemli ölçüde farklıysa, bölgenin öngörülen yapısal gelişiminin de göz önünde tutulmasıyla fiili yararlanma şekline göre karar verilir.

(7) Spor tesisinin veya tesislerinin sebep oldukları gürültüler, bu yönetmeliğin ekine göre araştırılır ve hüküm verilir.

§ 3 Önlemler. İşleten, 2. paragrafın 1. fıkrasına göre yükümlülüklerini yerine getirebilmek için, özellikle

1. Hoparlör ve benzeri tesisatla ilgili, hoparlörlerin merkezi sisteme bağlanması ve ses seviyesini azaltıcı yapının oluşturulması gibi teknik önlemler almalıdır.
2. Gürültüyü önleyen veya azaltan top tutucu duvarların, zeminin, sese karşı koruyucu duvarların veya setlerin kullanılması gibi, sese karşı koruyucu teknik veya inşai bir takım koruyucu tedbirler almalıdır.
3. Seyircilerin aşırı gürültü çıkaran araçları kullanmasının önlenmesine yönelik tedbirleri almalıdır.
4. Araçların giriş ve çıkış yolları ile park alanlarını işletmeye ve organizasyona bağlı tedbirlerle, çevreye zararlı gürültülerin asgari seviyede tutulmasını sağlayacak şekilde oluşturmalıdır.

§ 4 Diğer yönetmelikler. Pazarları ve tatil günlerinin, öğlen ve gece dinlenmelerinin veya özellikle hassas bölgelerin korunması hakkındaki diğer yönetmeliklerin uygulanması saklıdır.

§ 5 Yan belirlenmeler ve somut olaydaki düzenlemeler. (1) Yetkili resmî makamlar, spor tesisinden kaynaklanan gürültülerin, yönetmeliğin ekinin 1.4'üne göre sürekli nitelikte ve yabancı bir gürültü kaynağı tarafından bastırılması durumunda, bu yönetmeliğin uygulanması için gerekli düzenlemeler ve izin kararları konusunda yan belirleme yapmaktan kaçınmalıdır.

(2) Yetkili resmî makamlar, 2. paragrafın 1. fıkrasındaki yükümlülüklerin yerine getirilmesi için, gerekli düzenlemeler ve izin kararları konusunda yan belirlenmeler dışında, 3. paragrafa göre spor tesisinin işletme saatlerinin (açık yüzme havuzlarının 7.00-22.00 arasındaki işletilmesi istisna olarak) düzenlenmesini de yapabilirler; burada kamunun ve komşuların çıkarlarının korunması ile

tesiste gerçek anlamda spor yapabilmenin sağlanması arasındaki denge sağlanmalıdır.

(3) Yetkili resmî makamlar, spor tesisinin işletilmesinin okul sporlarının yapılmasına veya yüksek okullardaki spor eğitiminin sürdürülmesine hizmet ettiği durumlarda, işletme saatlerinin tespitinden kaçınmalıdır. Tesis, herkesin spor yapmasına hizmet ediyorsa, gürültülerin tespitinde, yönetmeliğin ekinin 1.3.2.3'üne göre okul sporlarının yapıldığı veya yüksek okullardaki spor eğitiminin sürdürüldüğü zamanlar dikkate alınmamalıdır; hükmedilecek zaman, okul sporlarının yapılmasına veya yüksek okullardaki spor eğitiminin sürdürülmesine hizmet edilen zamanın düşülmesiyle tespit edilir. Birinci ve ikinci cümle, ülke savunması kapsamında spor eğitimine hizmet eden spor tesisleri için de uygun şekilde geçerlidir.

(4) Bu yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden önce inşaat izni alan veya inşaat iznine gerek bulunmayan hâllerde inşa edilen spor tesislerinde, 2. paragrafın 2. fıkrasında öngörülen bölgelerde çevre etki değerleri 5 dB(A)'dan daha az miktarda aşılmışsa, yetkili resmî makamlar, işletme saatlerinin düzenlenmesinden kaçınmak zorundadır; bu kural, 2. paragrafın 2. fıkrasının 5. bendinde belirtilen bölgeler için geçerli değildir.

(5) Bir veya birden fazla spor tesisinin, yönetmeliğin ekinin 1.5'ine göre seyrek olarak gerçekleşen zamanlarda, 2. paragrafın 2. fıkrasına göre aşağıdaki çevre etki değerlerini aşmaları hâlinde de, işletme saatlerini düzenlemekten kaçınmak zorundadır.

1. Binaların dışındaki gürültülerin, 2. paragrafın 2. fıkrasına göre çevre etki değerlerini 10 dB(A)'dan fazla aşmaması, hiçbir durumda aşağıdaki azami değerleri aşmaması;

Gündüzleri dinlenme zamanları dışında	70 dB(A)
Gündüzleri dinlenme zamanları içinde	65 dB(A)
Geceleri	55 dB(A) ve

2. Münferit ve kısa süreli gürültü artışlarının birinci bentte öngörülen nadir olaylardaki geçerli çevre etki değerlerini gündüzleri 20 dB(A) ve geceleri 10 dB(A)'dan daha fazla aşmaması.

(6) (Doğu-Batı Almanya) Birleşme Sözleşmesi'nin 3. paragrafında belirtilen bölgede, yetkili resmî makamlar, bu yönetmeliğin 3. paragrafının 1. ve 2. bentlerinde düzenlenen önlemlerin uygulanması için, on yıla kadar süre vermelidir.

(7) Bu yönetmeliğin geçerlilik alanında, bu yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden önce inşaat izni alan veya inşaat iznine gerek bulunmayan hâllerde inşa edilen spor tesislerine, bu yönetmeliğin 3. paragrafının 1. ve 2. bentlerinde

düzenlenen önlemlerin alınması için yetkili resmî makamlarca uygun bir süre verilir.

§ 6 Kuralların ve yönergelerin yürürlüğe girmesi. Yönetmeliğin ekindeki 2.1, 2.3, 3.1 ve 3.2’de belirtilen DIN-Kuralları ve VDI-Yönergeleri, Berlin Beuth Yayınevi GmbH tarafından yayınlanır. Bu kurallar ve yönergeler, Alman Paten Dairesi tarafından arşivlenerek korunacaktır.

§ 7 Yürürlük. Bu yönetmelik, yayınlanmasından üç ay sonra yürürlüğe girer.

Y a r a r l a n ı l a n K a y n a k l a r

- Abraham**, Ellen J.R.: Schutz von industriellen Immissionen durch das Bürgerliche Gesetzbuch, Baden-Baden 1997.
- Acabey**, M. Beşir: “Hayvanların Çevreye Verdikleri Zararlardan Doğan Sorumluluk”, Prof. Dr. İrfan Baştuğ Armağanı, Ankara 2001, s.83-105.
- Akıncı**, Müslüm: Oluşum ve Yapılanma Sürecinde Türk Çevre Hukuku, Kocaeli 1996.
- Akıpek**, Şebnem: “Çevreyi Kirletenin Hukukî Sorumluluğu”, MBD Ekim 1994, s.4-22.
- Akünel**, Teoman: “Haftpflicht wegen Umweltverschmutzung”, IÜHFM 1986-1987/1-4 (Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer’e Armağan), İstanbul 1987, s.737-748.
- Armağan**, Servet: “İslâm Çevre Hukukunun Esasları”, Prof. Dr. Hayri Domaniç’e Armağan, İstanbul 1995, s.261-275.
- Ateş**, Mustafa: “Çevre Kanununa Göre Çevre Kirletmesinden Doğan Hukukî Sorumluluk”, ABD 1995/2, s.68-80.
- Auer**, Susanne: Neuere Entwicklungen im privatrechtlichen Immissionsschutz, Untersucht anhand der Rechtsprechung zu Art. 684 ZGB und § 906 BGB, Zürich 1997.
- Birk**, Hans-Jörg: “Sport und Umwelt” (içinde: Sport und Umwelt, Schriftenreihe des Niedersächsischen Städtetages Heft 18, Göttingen 1988), s.23-44 (Kısaltma: Umwelt).
- Birk**, Hans-Jörg: “Umwelteinwirkungen durch Sportanlagen”, NvwZ 1985/10, s.689-697 (Kısaltma: Sportanlagen).
- Boyacı**, Ender Kamil: “Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları”, YD 1990/1-2, s.153-191.
- Çörtoğlu**, İ. Sahir: “Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması”, YD 1986/1-2, s.77-100.
- Dauth**, Hans-Jürgen: “Wandlung im Sport in einer veränderten Umwelt” (içinde: Sport und Umwelt, Schriftenreihe des Niedersächsischen Städtetages Heft 18, Göttingen 1988), s.5-22.

- Ertaş, Şeref:** Çevre Hukuku, İzmir 1997 (Kısaltma: Çevre).
- Ertaş, Şeref:** Eşya Hukuku, 6. Baskı, Ankara 2005 (Kısaltma: Eşya).
- Fritzweiler, Jochen/Pfister, Bernhard/Summerer, Thomas:** Praxishandbuch Sportrecht, München 1998.
- Gemalmaz, Mehmet Semih:** “Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi”, İÜHF 1984-1986/1-4 (Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer’e Armağan), İstanbul 1987, s.233-278 (Kısaltma: Çevre Hakkı).
- Gemalmaz, Mehmet Semih:** “Çevre Koruma Sorunu Çevre Hakkı – Çevre Yasası ve Düşündürdükleri”, YD 1988/3, s.312-346 (Kısaltma: Çevre Koruma).
- Glaser, Hugo/Dröschel, Wilhelm:** Das Nachbarrecht in der Praxis, 3. Auflage, Berlin 1971.
- Gnaub, Joseph:** Umwelthaftungsrecht in Rechtsvergleichender Darstellung, Dülmen/Leipzig 2000.
- Gökcan, Hasan Tahsin:** Hukukumuzda Haksız Fiil Sorumluluğu ve Tazminat Davaları, Ankara 2003.
- Gökdayı, İsmail/Topçuoğlu, Metin:** “Türk Çevre Hukukunda Sorumluluklar ve Yapıtlar”, TİD 1997, s.147-171.
- Gökyayla, K. Emre:** “2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre “Kirlen”in Hukukî Sorumluluğu”, S. Sulhi Tekinay’a Armağan, İstanbul 1999, s.281-309.
- Hagen, Horst:** “Höchststrichterliche Rechtsprechung zum Problemkreis Nachbarschutz und Sportstätte” (içinde: Sport und Umwelt, Herausgegeben von Paul Kirchhof, Heidelberg 1992), s.1-15.
- Halfmann, Christoph:** Nachbarrechtliche Konflikte bei Planung, Bau und Betrieb von Sportanlagen, Sankt Augustin 1991.
- Hatemi, Hüseyin:** “Organın Eyleminden Dolayı Tüzelkişiliğin Sorumluluğu”, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler I. Sempozyumu, İstanbul 1980, s.129-140.
- Herrmann, Elke:** Der Störer nach § 1004 BGB, Zugleich eine Untersuchung zu den Verpflichteten der §§ 907, 908 BGB, Berlin 1987.
- Jäggi, Thomas:** “Neue Haftungsbestimmungen im Umweltschutzgesetz”, SJZ 1996/13, s.249-256.
- Kaboğlu, İbrahim:** Çevre Hakkı, İstanbul 1992.

- Kantar**, H. Elvend: “Çevre Hukukunda Sorumluluk Kavramı”, İBD 1984/1-2-3, s.20-42.
- Ketteler**, Gerd: Sportanlagenlärmschutzverordnung, Heidelberg 1998.
- Oğuzman**, Kemal M./Öz, Turgut: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 3. Bası, İstanbul 2000.
- Olzen**, Dirk: “Zivilrechtlicher Schutz gegen Belastungen aus der Umwelt”, Jura 1991/6, s.281-289.
- Öğütçü**, Muhlis: Çevre Kolluk İşlemleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2000.
- Özbay**, Özdemir: “Su ve Toprak Kaynaklarının Kirlenmesi ve Konuya İlişkin Yasal Düzenlemeler”, Balıkesir Barosu Dergisi 1993/47, s.38-43.
- Papier**, Hans-Jürgen: “Sportstätten und Umwelt” (içinde: Das Recht des Sportstätte, Stuttgart 1985), s.29-52.
- Pelloni**, Giovanni: “Schweiz: Die Umwelthaftung nach der Revision des Umweltschutzgesetzes”, PHi 1998/4, s.153-160.
- Pfeifer**, Thomas: Die Bedeutung des privatrechtlichen Immissionsschutz, Eine Untersuchung zu §§ 1004, 906 BGB, Frankfurt am Main 1987.
- Ryffel**, Barbara: Privatrechtlicher Immissionsschutz gemäss Art. 684/679 ZGB gegen Geräuschimmissionen von Sportanlagen, Zürich 2001.
- Schwenzer**, Ingeborg: “Grundzüge des Umwelthaftungsrecht in der Schweiz”, PHi 1991/3, s.113-120.
- Sirmen**, Lale: “Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk”, ABD 1990/1, s.22-30 (Kısaltma: ABD).
- Sirmen**, Lale: “Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu”, AÜHFD 1988/1-4, s.281-306 (Kısaltma: AÜHFD).
- Smollich**, Thomas: Der Konflikt Sportanlagen und Umweltschutz, Lösungswege nach dem Bauplanungs- und Immissionsschutzrecht, Baden Baden 1993.
- Şenol**, Şenol: “Çevre Korunması Yönünden Medenî Kanun Hükümleri İle Özellikle Çevre Kanunu Hükümlerinin Karşılaştırılması, Özellikle Medenî Kanunun 656. maddesinin Çevre Kanunu Karşısındaki Durumu (Mesuliyet Hükümlerinin Karşılaştırılması)”, TİD Yıl:61, Eylül 1989, S.384, s.185-198.

- Tandoğan**, Haluk: “2872 sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk”, YD 1986/1-2, s.31-56.
- Taupitz**, Jochen: “Umweltschäden durch Sport aus haftungsrechtlicher Sicht” (içinde: Sport und Umwelt, Herausgegeben von Paul Kirchhof, Heidelberg 1992), s.17-39.
- Turgut**, Nükhet: Çevre Hukuku (Karşılaştırmalı İnceleme), Ankara 1998.
- Uluslan**, İlhan: “Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi”, YD 1986/1-2, s.57-76 (Kısaltma: YD).
- Uluslan**, İlhan: Medenî Hukukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, İstanbul 1977 (Kısaltma: Fedakârlığın Denkleştirilmesi).
- Weisemann**, Ulrich/**Spieker**, Ulrich: Sport, Spiel und Recht, 2. Auflage, München 1997.
- Winkelmann**, Christian/**Wilken**, Thomas: Sportaktivitäten in Natur und Landschaft - Rechtliche Grundlagen für Konfliktlösungen-, Berlin 1998.
- Yavuz**, Cevdet: “Türk Hukukunda Çevre Kirletenlerin Hukukî Sorumlulukları”, HAD Ocak-Aralık 1990, s.35-46.
- Yavuz**, Nihat: “Medenî Kanununun 656. Maddesinden Doğan Dava Türleri”, YD 1977/2, s.95-106.
- Yongalık**, Aynur: Çevre Sorumluluk Sigortası, Ankara 1998.
- Zevkliler**, Aydın/**Acabey**, M. Beşir/**Gökyayla**, Emre: Zevkliler Medenî Hukuk, Giriş ve Başlangıç Hükümleri-Kişiler Hukuku-Aile Hukuku, 6. Bası, Ankara 1999.
- Zevkliler**, Aydın/**Havutçu**, Ayşe: Yeni Medenî Kanuna Göre Medenî Hukuk (Temel Bilgiler), Ankara 2002.

